

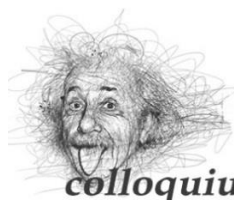
colloquium-journal

ISSN 2520-6990

Międzynarodowe czasopismo naukowe

Art
Medical sciences
Biological sciences
Philological sciences
Pedagogical sciences
Philosophical sciences

№5(198) 2024

colloquium-journal

ISSN 2520-6990

ISSN 2520-2480

Colloquium-journal №5 (198), 2024

Część 1

(Warszawa, Polska)

Redaktor naczelny - **Paweł Nowak**
Ewa Kowalczyk

Rada naukowa

- **Dorota Dobija** - profesor i rachunkowości i zarządzania na uniwersytecie Koźmińskiego
- **Jemielniak Dariusz** - profesor dyrektor centrum naukowo-badawczego w zakresie organizacji i miejsc pracy, kierownik katedry zarządzania Międzynarodowego w Ku.
- **Mateusz Jabłoński** - politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki.
- **Henryka Danuta Stryczewska** – profesor, dziekan wydziału elektrotechniki i informatyki Politechniki Lubelskiej.
- **Bulakh Iryna Valerievna** - profesor nadzwyczajny w katedrze projektowania środowiska architektonicznego, Kijowski narodowy Uniwersytet budownictwa i architektury.
- **Leontiev Rudolf Georgievich** - doktor nauk ekonomicznych, profesor wyższej komisji atestacyjnej, główny naukowiec federalnego centrum badawczego chabarowska, dalekowschodni oddział rosyjskiej akademii nauk
- **Serebrennikova Anna Valerievna** - doktor prawa, profesor wydziału prawa karnego i kryminologii uniwersytetu Moskiewskiego M.V. Lomonosova, Rosja
- **Skopa Vitaliy Aleksandrovich** - doktor nauk historycznych, kierownik katedry filozofii i kulturoznawstwa
- **Pogrebnaya Yana Vsevolodovna** - doktor filologii, profesor nadzwyczajny, stawropolski państwowy Instytut pedagogiczny
- **Fanil Timeryanowicz Kuzbekov** - kandydat nauk historycznych, doktor nauk filologicznych. profesor, wydział Dziennikarstwa, Bashgosuniversitet
- **Aliyev Zakir Hussein oglu** - doctor of agricultural sciences, associate professor, professor of RAE academician RAPVHN and MAEP
- **Kanivets Alexander Vasilievich** - kandydat nauk technicznych, profesor nadzwyczajny Wydział Agrotechnologii i Transportu Drogowego, Państwowy Uniwersytet Rolniczy w Połtawie
- **Yavorska-Vitkovska Monika** - doktor edukacji, szkoła Kuyavsky-Pomorsk w bidgoszczu, dziekan nauk o filozofii i biologii; doktor edukacji, profesor
- **Chernyak Lev Pavlovich** - doktor nauk technicznych, profesor, katedra technologii chemicznej materiałów kompozytowych narodowy uniwersytet techniczny ukraiны „Politechnika w Kijowie”
- **Vorona-Slivinskaya Lyubov Grigoryevna** - doktor nauk ekonomicznych, profesor, St. Petersburg University of Management Technologia i ekonomia
- **Voskresenskaya Elena Vladimirovna** doktor prawa, kierownik Katedry Prawa Cywilnego i Ochrony Własności Intelektualnej w dziedzinie techniki, Politechnika im. Piotra Wielkiego w Sankt Petersburgu
- **Tengiz Magradze** - doktor filozofii w dziedzinie energetyki i elektrotechniki, Georgian Technical University, Tbilisi, Gruzja
- **Usta-Azizova Dilnoza Ahrarovna** - kandydat nauk pedagogicznych, profesor nadzwyczajny, Tashkent Pediatric Medical Institute, Uzbekistan
- **Oktay Salamov** - doktor filozofii w dziedzinie fizyki, honorowy doktor-profesor Międzynarodowej Akademii Ekoenergii, docent Wydziału Ekologii Azerbejdżańskiego Uniwersytetu Architektury i Budownictwa
- **Karakulov Fedor Andreevich** – researcher of the Department of Hydraulic Engineering and Hydraulics, federal state budgetary scientific institution "all-Russian research Institute of hydraulic Engineering and Melioration named after A. N. Kostyakov", Russia.
- **Askaryants Wiera Pietrowna** - Adiunkt w Katedrze Farmakologii, Fizjologia. Taszkencki Pediatryczny Instytut Medyczny. miasto Taszkent

Google Scholar   SlideShare

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

«Colloquium-journal»

Wydawca «Interdruk» Poland, Warszawa

Annopol 4, 03-236

E-mail: info@colloquium-journal.org

<http://www.colloquium-journal.org/>

CONTENTS

BIOLOGICAL SCIENCES

Kruglikov I.A. POSSIBLE WAYS OF CRISPR CAS9 PROTEIN USAGE IN TREATMENT OF SOME DISEASES.....	3
--	---

ART

Asadova M. ROLA STOSUNKÓW MIĘDZYNARODOWYCH W ROZWOJU KULTURY MUZYCZNEJ AZERBEJDŻANU	6
Asadova M. THE ROLE OF INTERNATIONAL RELATIONS IN THE DEVELOPMENT OF MUSICAL CULTURE OF AZERBAIJAN	6
Nagijew E. ZAGADNIENIA BADANIA NARODOWYCH INSTRUMENTÓW DĘTYCH W MUZYKOLOGII	10
Nagiyev E. QUESTIONS ON THE STUDY OF NATIONAL SPIRIT INSTRUMENTS AND MUSICOLOGY.....	10
Nasirova G. POEZJA IMADEDINA NASIMIEGO I MUZYKA	15
Nasirova G. POETRY AND MUSIC OF IMADADD'S NASIM.....	15

PEDAGOGICAL SCIENCES

Makevskyi V.O., Krupchuk M.V., Shpak M.V., Yerechuk Y.V., Tarnavska S.I., Shakhova O.O. ASSESSMENT OF TEST ANXIETY AT THE PRE- AND POST-GRADUATE STAGES OF THE TRAINING OF STUDENTS AND DOCTOR INTERNS DURING THE COVID-19 EPIDEMIC IN THE CONDITIONS OF DISTANCE EDUCATION	19
Тонне О. ПЕДАГОГІЧНЕ ВОЛОНТЕРСТВО – ЯК УМОВА СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТЬОГО СЕРЕДОВИЩА	21
Tonne O. TEACHER VOLUNTEERING – AS A CONDITION FOR CREATING A SAFE EDUCATIONAL ENVIRONMENT	21
Кутиева М.И. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МОДУЛЬНОЙ ТЕХНОЛОГИИ В ПРЕПОДАВАНИИ ГЕОГРАФИИ КАК СРЕДСТВО ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБУЧЕНИЯ.....	26
Kitieva M.I. THE USE OF MODULAR TECHNOLOGY IN GEOGRAPHY TEACHING AS A MEANS OF IMPROVING LEARNING EFFICIENCY.....	26

PHILOLOGICAL SCIENCES

Dadashov J. INTERACTION OF FANTASY AND POSTMODERNISM IN THE CREATIVITY OF MICHAEL MOORCOCK.....	29
---	----

PHILOSOPHICAL SCIENCES

Скопа В. А. ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ КУЛЬТУРНОЙ ПАМЯТИ В ИСТОРИЧЕСКИХ ТИПАХ КУЛЬТУР	33
Skopa V.A. FUNCTIONING OF CULTURAL MEMORY IN HISTORICAL TYPES OF CULTURES	33

MEDICAL SCIENCES

Ключенко Я.И., Тарнавська С.І., Шахова О.О., Гутник Л.Р., Мацкуляк Д.Д., Ковалевська Н.М. СИНДРОМ РАПТОВОЇ ДИТЯЧОЇ СМЕРТІ: ОЦІНКА ЕФЕКТИВНИХ ЗАХОДІВ ПРОФІЛАКТИКИ.....	36
Klochenko Ya.I., Tarnavska S.I., Shakhova O.O., Hutnyk L.R., Matskulyak D.D., Kovalevska N.M. SUDDEN INFANT DEATH SYNDROME: ASSESSMENT OF EFFECTIVE PREVENTION MEASURES	36
Скрипник І.Л., Шнайдер С.А. ЕФЕКТИВНІСТЬ ЛІКУВАННЯ МЕЗІАЛЬНОГО ПРИКУСА У ПАЦІЄНТІВ ІЗ ДЕФІЦИТОМ РОЗВИТКУ ВЕРХНЬОЇ ЩЕЛЕПИ З ВИКОРИСТАННЯМ НЕЗНІМНОЇ ТЕХНІКИ У КОМБІНАЦІЇ ІЗ ЕЛАСТИКАМИ ІІІ КЛАСУ З ОПОРОЮ НА МІКРОІМПЛАНТАТИ.....	38
Skrypnyk I.L., Shnaider S.A. EFFECTIVENESS OF MESIAL OCCLUSION TREATMENT IN PATIENTS WITH MAXILLARY DEVELOPMENTAL DEFICITS USING FIXED APPLIANCES IN COMBINATION WITH CLASS III ELASTICS SUPPORTED BY MICROIMPLANTS	38

BIOLOGICAL SCIENCES

УДК 612.089: 575.224

*Ilya Andreevich Kruglikov,
University of Pittsburgh, Pittsburgh, USA*

POSSIBLE WAYS OF CRISPR CAS9 PROTEIN USAGE IN TREATMENT OF SOME DISEASES

Abstract:

This article analyzes current trends in the treatment of certain diseases associated with the use of medicines based on genome editing systems. In particular, existing methods and possible ways of using CRISPRCas9 (a new technology for editing the genomes of higher organisms based on the immune system of bacteria) in the treatment of oncological diseases are reviewed.

The purpose of the study is to analyze the current treatment methods used and reveal the advantages of the method using CRISPRCas9, and also, based on the conclusions, draw attention to the prospects of this method.

Key words: human genome, genetic engineering, oncological diseases, cancer, DNA

CRISPR/Cas9 is a new technology for editing the genomes of higher organisms based on the immune system of bacteria. This system is based on special sections of bacterial DNA, short palindromic cluster repeats, or CRISPR (Clustered Regularly Interspaced Short Palindromic Repeats). Between identical repeats there are fragments of DNA spacers that differ from each other, many of which correspond to sections of the genomes of viruses that parasitize this bacterium. When a virus enters a bacterial cell, it is detected by specialized Cas proteins (CRISPR-associated sequence - a sequence associated with CRISPR) associated with CRISPR RNA. If a fragment of the virus is "recorded" in the CRISPR RNA spacer, Cas proteins cut the viral DNA and destroy it, protecting the cell from infection [1].

Cas genes encode proteins that take on the brunt of the work of embedding spacers and destroying agents with identical sequences (protospacers) and help process the CRISPR transcript: divide the photo garland into separate portraits. The destruction function is performed by Cas proteins called effector proteins. Depending on the type of effectors, all CRISPR systems are divided into two classes: in Class I, the target is destroyed by a multi—protein complex, and in class II - by a single large protein. Further, these classes are divided into six types. Most effectors attack DNA, only one — exclusively RNA, rare — both molecules. All that was required for the new technology was to place the Cas9 protein gene and a CRISPR cassette on the vectors, where the spacers could be made identical to the places of the genome that needed to be changed. By changing the number and type of spacers, several different sections of the genome can be modified at once. It was quickly realized that tracrRNA and sgRNA can be painlessly combined into one chimeric single-guide RNA molecule, and RNase III in eukaryotic cells is quietly replaced by other ribonucleases. Well, it was also necessary to optimize the system for eukaryotic cells: to correct the codon composition and add a nuclear "address" so that it clearly followed the place of work — chromosomes. The result is a simple and, importantly, cheap two-component system: the cas9 gene and the CRISPR cassette are transcribed in the cell nucleus of the selected organism, the CRISPR transcript is cut into

separate CDRNAS that combine with Cas9 proteins and search for a target. When the SRNA finds a complementary site in the genome of an organism, Cas9 cuts both DNA chains "tightly" [2]. That's it, the work of the CRISPR system is over. Now the baton is passed to the repair systems of the body itself. They decide how best to patch the incision: whether to simply stitch the pieces (this will be a non-homologous connection of the ends, NHEJ), or, if there is a suitable matrix with flanks complementary to DNA sections on both sides of the gap, put a "patch" (this will be homologous recombination). So, the first option is advantageous if you need to cut something out, the second - if you need to insert something or replace a defective section of DNA with a normal one, which is simply injected on a suitable vector. Sometimes homology with a paired chromosome is used if the desired locus is not defective on it.

Current Treatment of cancer and how it occurs. Cancer (malignant neoplasm) is a group of diseases, each of which can affect any organs in the human body due to the pathological formation and proliferation of abnormal cells. The process of spreading such tissues through organs is called metastasis. Every year there are more and more ways to treat cancer, as well as to stop its development [4]. The therapy of such a disease has the greatest effect if it is detected at an early stage. Surgical treatment of oncology can be of several types, the use of which depends on the size of the neoplasm and the degree of organ damage by the disease. Photodynamic – in this case, a special substance is used, which is injected into the affected tissue; then the body area is irradiated with light, resulting in the destruction of tumor cells. Laser – a laser is used to remove the neoplasm. Cryosurgical – malignant cells are destroyed by low temperature and actually surgical. The latter is also divided into several types: Laparoscopic – with minimal incisions, suitable for small tumors and Cavity. The treatment of oncological diseases with the help of chemotherapy is supplied to the patient's body by various means: with the help of tablets, injections, capsules, etc. With this method, tumor cells are destroyed by chemicals. The method is used for the following purposes: to increase the effectiveness of other methods of

therapy, to reduce the size of the tumor before radiation or surgery, to eliminate the remaining malignant fragments remaining after the use of a different type of treatment, for pain relief, to prevent the recurrence of the tumor. The method of Radiation therapy can be used before, during and after surgery. In the first case, it serves to reduce the size of the tumor, in the second – to avoid irradiation of the skin, in the third – to eliminate the remaining cancer cells. Radiation therapy is also used to relieve pain. There are two ways to apply this treatment: External – in this case, the radiating device is located outside the patient's body; Internal – with this method, the radiation source (capsule, tape, or liquid) is injected directly into the patient's body. Radiation can also be used as an additional method to improve the effectiveness of cancer treatment. Usually, the method of Hormone therapy is used if the disease affects organs such as the mammary gland in women and the prostate gland in men. This therapy is used in conjunction with other methods and serves to suppress and normalize the production of hormones that affect tumor growth. With the diagnosis of "oncology" and "cancer", treatment with immunotherapy allows not only to identify cancer cells, but also to "force" the body to fight the pathology on its own. Such treatment is most effective in the early stages of the disease. Immunotherapy drugs block the connections between the substances PD-L1 and PD-L2 (produced by cancer cells) and the PD-1 receptor (which affects the ability of human immunity to fight tumor cells), due to which T-lymphocytes can freely fight it with malignant cells [3]. These drugs stimulate the immune system and help it fight cancer on its own, as with any other disease. Targeted therapy: modern research has proved the possibility of using specific targeted drugs for the treatment of cancer, which affect the molecules responsible for the growth and functioning of the tumor.

Genetic engineering in the treatment of oncological diseases. Scientists are constantly looking for new methods to combat malignant neoplasms [4]. Studies of the human genome and the possibility of "enabling", "disabling" and "editing" the genes responsible for certain functions are being conducted. Laboratories in such large countries as China and the USA are working in this direction [5].

Possible ways of how to use CRISPR/Cas9. Some diseases are already being treated with CRISPR/Cas9 technology. So far, these works have been in preclinical and clinical studies, but it is quite possible that they will advance in the near future. A patient suffering from Leber's amaurosis, a hereditary disease that causes vision loss, was the first to receive the CRISPR/Cas9 system directly into the retina in the spring of 2020. Recent studies reported success in correcting sickle cell anemia and beta-thalassemia mutations. As with some forms of chemotherapy, CRISPR/Cas9 is used for treating oncological diseases in the same way: the idea is to reduce proto-oncogene activity - genes normally responsible for cell division that are overactive for some reason (due to mutations that increase the activity of protein products, genes duplication or other factors) [6]. Polo-like kinase 1, also known as PLK1, is an important proto-oncogene. Mitosis proteins are activated by this

gene's product, a kinase. Several types of cancer cells overexpress this gene, including glioma, melanoma, breast, prostate, and ovarian carcinoma [7]. The disadvantages of chemotherapy are numerous. First of all, several rounds of drug administration are necessary, and since these drugs do not act selectively (i.e., they affect healthy cells as well), many healthy cells are affected. This leads to the patient experiencing adverse events over and over again (vomiting, hair loss, anemia, etc.). In addition, some cancer cells become resistant to chemotherapy as the disease progresses. It is because chemotherapy triggers an evolutionary process in the tumor, where cells that are able to survive in their presence are selected. When tumor cells are altered, they are capable of inactivating drugs, not allowing them to enter the cell, or simply not responding to them, thus disabling their control systems (such as the response to DNA damage) [8]. When microorganisms become resistant to antibiotics, a similar process occurs. Therefore, using CRISPR/Cas9 to remove an overexpressed gene from a cancer cell is a great idea since it can eradicate the gene all at once.

As seen from the articles the possibility of "correcting" our own DNA or creating specific treatment could lead to salvation of many lives.

References

1. Gao, X., Tsang, J.C., Gaba, F., Wu, D., Lu, L., & Liu, P. (2014). Comparison of TALE Designer Transcription Factors and The CRISPR/dCas9 In Regulation Of Gene Expression by Targeting Enhancers. *Nucleic Acids Research*, 42(20), e155. <https://doi.org/10.1093/nar/gku836> (Accessed: 10 December 2023)
2. Hsu, P.D., Lander, E.S., & Zhang, F. (2014). Development And Applications Of CRISPR-Cas9 For Genome Engineering. *Cell*, 157(6), 1262–1278. <https://doi.org/10.1016/j.cell.2014.05.010> (Accessed: 10 December 2023)
3. Hu, W., Zi, Z., Jin, Y., Li, G., Shao, K., Cai, Q., Ma, X., & Wei, F. (2019). CRISPR/Cas9-Mediated PD-1 Disruption Enhances Human Mesothelin-Targeted CAR T cell Effector Functions. *Cancer Immunology, Immunotherapy: CII*, 68(3), 365–377. <https://doi.org/10.1007/s00262-018-2281-2> (Accessed: 10 December 2023)
4. Hu, Y., Zhou, Y., Zhang, M., Ge, W., Li, Y., Yang, L., Wei, G., Han, L., Wang, H., Yu, S., Chen, Y., Wang, Y., He, X., Zhang, X., Gao, M., Yang, J., Li, X., Ren, J., & Huang, H. (2021). CRISPR/Cas9-Engineered Universal CD19/CD22 Dual-Targeted CAR-T Cell Therapy for Relapsed/Refractory B-cell Acute Lymphoblastic Leukemia. *Clinical Cancer Research: An Official Journal of The American Association for Cancer Research*, 27(10), 2764–2772. <https://doi.org/10.1158/1078-0432.CCR-20-3863> (Accessed: 10 December 2023)
5. Ma, Y., Zhang, L., & Huang, X. (2014). Genome Modification By CRISPR/Cas9. *The FEBS Journal*, 281(23), 5186–5193. <https://doi.org/10.1111/febs.13110> (Accessed: 10 December 2023)
6. Platt, R.J., Chen, S., Zhou, Y., Yim, M.J., Swiech, L., Kempton, H.R., Dahlman, J.E., Parnas, O.,

- Eisenhaure, T.M., Jovanovic, M., Graham, D.B., Jhunjhunwala, S., Heidenreich, M., Xavier, R.J., Langer, R., Anderson, D.G., Hacohen, N., Regev, A., Feng, G., Sharp, P.A., Zhang, F. (2014). CRISPR-Cas9 Knocking Mice For Genome Editing And Cancer Modeling. *Cell*, 159(2), 440–455. <https://doi.org/10.1016/j.cell.2014.09.014> (Accessed: 10 December 2023)
7. Zanella, A.; Vautrot, V.; Aubin, F.; Avoscan, L.; Samimi, M.; Garrido, C.; Gobbo, J.; Nardin, C. PD-L1 in circulating exosomes of Merkel cell carcinoma. *Exp. Dermatol.* 2022, 31, 869– 877, doi: 10.1111/exd.14520 (Accessed: 10 December 2023)
8. Puig-Saus, C., Sennino, B., Peng, S., Wang, C.L., Pan, Z., Yuen, B., Purandare, B., An, D., Quach, B.B., Nguyen, D., Xia, H., Jilani, S., Shao, K., McHugh, C., Greer, J., Peabody, P., Nayak, S., Hoover, J., Said, S., Jacoby, K., ... Ribas, A. (2023). Neoantigen-targeted CD8⁺ T cell responses with PD-1 blockade therapy. *Nature*, 615(7953), 697–704. <https://doi.org/10.1038/s41586-023-05787-1> (Accessed: 10 December 2023)

UDC: 78; 316.72

Maral Asadova

doktorantka Akademii Muzycznej w Baku

DOI: [10.24412/2520-6990-2024-5198-6-9](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2024-5198-6-9)ROLA STOSUNKÓW MIĘDZYNARODOWYCH W ROZWOJU KULTURY MUZYCZNEJ
AZERBEJDŻANU

Maral Asadova

PhD student at Baku Music Academy (Azerbaijan)

THE ROLE OF INTERNATIONAL RELATIONS IN THE DEVELOPMENT OF MUSICAL CULTURE
OF AZERBAIJAN**Streszczenie.**

Artykuł poświęcony jest badaniu istotnej roli stosunków międzynarodowych w rozwoju i promocji kultury Azerbejdżanu. Numer ten obejmuje głównie trzy kierunki: 1. Promocja tradycyjnej muzyki ustnej Azerbejdżanu na świecie; 2. Promocja twórczości kompozytorów azerbejdżańskich; 3. Rola festiwali muzycznych w rozwoju międzynarodowych stosunków kultury muzycznej. Prowadząc badania w tych obszarach, autor wyjaśnił znaczenie promowania muzyki azerbejdżańskiej na świecie. Odnośnie pierwszego kierunku autor mówi o roli współpracy z szeregiem organizacji międzynarodowych w promowaniu wartości narodowych i moralnych Azerbejdżanu na świecie. Jeśli chodzi o drugi kierunek, rozważał rozwój wzajemnych relacji kulturowych i międzynarodowe uznanie muzyki azerbejdżańskiej na przykładzie twórczości Uzeyira Hajibeyli, założyciela Azerbejdżańskiej Narodowej Szkoły Kompozycji, genialnego kompozytora, muzykologa, pedagoga, muzycznej osoby publicznej. Aby odsłonić trzeci kierunek, autorka omówiła festiwale muzyczne odbywające się w Azerbejdżanie i zagranicą. Wszystko to służy rozwojowi i promocji kultury azerbejdżańskiej na świecie i ma ogromne znaczenie.

Abstract.

The article is devoted to the study of the important role of international relations in the development and popularization of Azerbaijani culture. This issue mainly covers three areas: 1. Propaganda of oral traditional music of Azerbaijan in the world; 2. Propaganda of the creativity of Azerbaijani composers; 3. The role of music festivals in the development of international relations of musical culture. After conducting research in these areas, the author explained the importance of promoting Azerbaijani music in the world.

Regarding the first direction, the author talks about the role of cooperation with a number of international organizations in promoting the national and moral values of Azerbaijan in the world.

As for the second direction, he examined the development of mutual cultural ties and international recognition of Azerbaijani music using the example of the work of Uzeyir Hajibeyli, the founder of the Azerbaijan National School of Composers, a brilliant composer, musicologist, teacher, and musical public figure.

To reveal the third direction, the author highlighted music festivals held in Azerbaijan and foreign countries. All this serves the development and popularization of Azerbaijani culture in the world and is of great importance.

Słowa kluczowe: Muzyka, kultura, stosunki międzynarodowe, kompozytor, festiwale**Keywords:** Music, culture, international relations, composer, festivals.

Wstęp: Rozwój sztuki muzycznej nie jest możliwy bez powiązań kulturowych, gdyż tworzenie muzyki odbywa się w środowisku zawodowym, poprzez wzajemną komunikację autorów i wykonawców i jest prezentowane słuchającej publiczności, a proces ten składa się z powiązanych ze sobą etapów twórczych. Oczywiście we współczesnych czasach rozwój środków technicznych i technologii informatycznych odgrywa ważną rolę w poszerzaniu wzajemnych relacji kulturowych w dziedzinie muzyki. Rozwój stosunków międzynarodowych w światowym doświadczeniu muzycznym jest jednym z czynników stymulujących postęp kultury muzycznej. Badanie stosunków międzynarodowych w kulturze muzycznej można prowadzić zarówno w obszarze muzyki tradycyjnej, jak i w zakresie twórczości kompozytorskiej, które cieszą się szczególnym

zainteresowaniem kulturoznawstwa. W azerbejdżańskiej nauce humanitarnej przeprowadzono szereg badań nad głównymi kierunkami polityki kulturalnej państwa i sposobami ich realizacji, gromadząc przy tym wiele aktualnego materiału na temat wzajemnych relacji kultur. Jest to całkowicie legalne i daje podstawę do naukowych uogólnień. Ponadto w badaniu tego zagadnienia konieczne jest uwzględnienie relacji między przeszłością a teraźniejszością, doświadczeniem wymiany wartości kulturowych.

Dyskusja: Ważną kwestią jest ochrona, rozwój i promocja tradycyjnego dziedzictwa muzycznego w kulturze Azerbejdżanu. W tym względzie ogromną rolę odgrywa współpraca państwa azerbejdżańskiego z organizacjami międzynarodowymi. W okresie niepodległości Republika Azerbejdżanu została

członkiem ponad 30 organizacji międzynarodowych i regionalnych, w tym: ONZ, UNESCO, ISESCO, TURCJA, UNICEF itp. Jeśli weźmiemy pod uwagę położenie geograficzne Azerbejdżanu, a zwłaszcza dobrze rozwinięte wszystkie środki transportu i główne drogi (lotnicze, kolejowe, morskie i drogowe) w republice, wyraźnie widać, że jego rola na Wielkim Jedwabnym Szlaku jest prowadzący. Odbudowa Wielkiego Jedwabnego Szlaku, nowego korytarza transportowego, stwarza warunki do intensyfikacji nie tylko stosunków gospodarczych, ale także kulturowych oraz sprzyja wzrostowi globalnych wpływów i potęgi Azerbejdżanu.

Wzrost roli i znaczenia kultury duchowej wymaga poszukiwania nowych podejść i modeli, uwzględniających świeckie doświadczenie kraju i wyjątkowość narodową, dla kształtowania i realizacji polityki kulturalnej Republiki Azerbejdżanu. Wszystko to otwiera drogę do prowadzenia badań naukowych w aspekcie studiowania polityki kulturalnej. W tym względzie ważne jest przestudiowanie programu państwa i dokumentów zawierających główne kierunki polityki kulturalnej. Krytyk kultury-naukowiec F.T. Mammadov szczególnie zwrócił uwagę na znaczenie wzajemnych relacji kulturowych w procesach powstawania kultury. Píše: „Głównym czynnikiem rozwoju każdej oryginalnej kultury narodowej jest wymiana kulturowa, słuchanie innowacji, twórcza praca nad narodowym dorobkiem kulturalnym innych narodów i organiczne sukcesy w zastosowaniu go do kultury narodowej. Decyduje o tym rozwój procesu historycznego wewnętrznych treści kultury, starość i nowość, reakcyjne, przestarzałe idee i tradycje, zaawansowane innowacje kultury światowej oraz uniwersalne wartości humanistyczne. W ten sposób wymiana kulturalna stwarza warunki do rozwoju kultury narodowej na wyższym poziomie” (Mamedov, 1997: 224).

Szerokie stosunki kooperacyjne nawiązane przez Azerbejdżan z różnymi organizacjami międzynarodowymi w dziedzinie kultury stworzyły sprzyjające warunki dla integracji naszego kraju z cywilizacją światową, zachowując tradycje narodowe i kulturowe. W tym względzie istotne są relacje z UNESCO. W ramach programu UNESCO rocznie wybitnych osobistości i znaczących wydarzeń, realizowane były wydarzenia o zasięgu międzynarodowym związane z Azerbejdżanem. Szereg materialnych i niematerialnych wartości Azerbejdżanu zostało wpisanych na Listę Reprezentatywną Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego UNESCO. Wśród nich można wymienić azerbejdżański mugam, azerbejdżańską sztukę *ashiq*, sztukę wytwarzania i wykonywania strunowego instrumentu muzycznego *smola*, sztukę wytwarzania i wykonywania strunowego instrumentu muzycznego *kamancha*, tradycyjne tańce grupowe *Nakhchivan* (*Yalli*, *Kocheri*, *Tanzare*), dziedzictwo epickiej kultury *Dede Gorgud*, tradycyjna sztuka tkania dywanów, wyrób i symbolika kobiecych jedwabnych nakryć głowy, święto *Nowruz* itp.

Jeden z głównych aspektów rozwoju kultury Azerbejdżanu w czasach nowożytnych wiąże się z wprowadzeniem na świat zasobów kulturowych kraju.

Dni kultury Azerbejdżanu organizowane za granicą, podróże kompozytorów i muzyków, wymiany w dziedzinie edukacji muzycznej, międzynarodowe festiwale i konkursy mają ogromne znaczenie w dziedzinie kultury muzycznej. Współcześnie głównymi organizatorami koncertów, festiwali i konkursów są Fundacja Hejdara Aliejewa i Ministerstwo Kultury Republiki Azerbejdżanu.

Ekspansję stosunków międzynarodowych w rozwoju muzyki azerbejdżańskiej można zaobserwować także na przykładzie twórczości kompozytorskiej. Wyraznym tego przykładem jest działalność twórcza Uzeyira Hajibeyli, genialnego kompozytora, muzykologa, pedagoga, dramaturga, publicysty i muzycznej osoby publicznej, zwłaszcza w okresie kształtowania się azerbejdżańskiej szkoły kompozytorskiej w XX wieku. Fuzja tradycji muzycznych Wschodu i Zachodu ma ogromne znaczenie w kształtowaniu się stylu muzycznego U. Hajibeyli. Przez całe życie był zwolennikiem umacniania wzajemnych stosunków kulturalnych między narodami, do czego starał się całą swoją twórczością i działalnością publiczną. Począwszy od opery U. Hajibeyliego „*Leyli i Majnun*” (1908), pierwszej opery na Wschodzie, po inne dzieła muzyczno-sceniczne – „*Asli i Karam*” (1912), „*Koroglu*” (1937), „*O olmasın, bu olsun*” (1910)), sława komedii muzycznych „*Arshin mal alan*” (1913) przekroczyła granice jego ojczyzny. Od chwili powstania dzieła te stały się popularne w wielu krajach, były wystawiane i dały impuls do rozwoju wymiany kulturalnej między narodami. W szczególności fakt, że dzieło „*Arshin Mal Alan*” zostało przetłumaczone na ponad 80 języków świata i wystawione na deskach 187 teatrów w 76 krajach, a także fakt, że film oparty na tym dziele zyskał taką popularność to potwierdza, a tego rodzaju informacji stale przybywa. Istnieje wiele faktów na temat życia scenicznego innych dzieł U. Hajibeyli, które pokazują międzynarodowe zainteresowanie tymi dziełami i twórczością U. Hajibeyli w ogóle. Pod tym względem za jedno z niezwykłych wydarzeń należy uznać wystawienie opery „*Koroglu*” z udziałem solistów z wielu krajów z inicjatywą organizacji „*TURKSOP*”.

W 1985 roku decyzją UNESCO obchodzono w skali międzynarodowej 100-lecie U. Hajibeyli, w wielu krajach odbywały się festiwale i koncerty. 100-lecie opery U. Hajibeyliego „*Leyli i Majnun*” w 2008 r. oraz komedii muzycznej „*Arshin Mal Alan*” w latach 2012-2013 zostały wpisane na listę wydarzeń UNESCO. Jest to czynnik służący poszerzeniu muzycznych relacji Azerbejdżanu na poziomie międzynarodowym. Zastosowanie nowoczesnych technologii informatycznych jest także czynnikiem służącym promocji kultury muzycznej na poziomie międzynarodowym. Dzięki działaniu serwisów internetowych (uzeyirbook.musigi-dunya.az, arshin.musigi-dunya.az itp.; autorem stron poświęconych twórczości Uzeyira Hajibeyli jest Tariyel Mammadov) poświęconych twórczości Uzeyira Hajibeyliego, a także jak jego twórczość muzyczna i naukowa, dzięki realizacji dzieł „*Leyli i Majnun*”, „*Arshin Mal Alan*”, „*O olmasın, bu olsun*” w

różnych dziedzinach sztuki – teatrze muzycznym, teatrze marionetek, teatrze lalek, kinie, sztuk pięknych, rzeźby, tkania dywanów itp. można je eksponować na międzynarodowych festiwalach i wystawach. Wynika to z artystycznego wpływu dzieł.

Ogólnie rzecz biorąc, w swoim życiu i twórczości U. Hajibeyli zawsze był zwolennikiem poszerzania stosunków międzynarodowych muzyki azerbejdżańskiej, co znalazło odzwierciedlenie w jego zaleceniach dla postaci muzycznych i miało ogromny wpływ na rozwój muzyki narodowej. Potwierdzenie tego wszystkiego znajdujemy w funduszach domu-muzeum Uzeyira Hajibeyli, a także we własnych artykułach kompozytora oraz we wspomnieniach i działalności przedstawicieli pokolenia kompozytorów, którzy byli jego kolegami i następcami. Znany kompozytor F. Amirov wyjaśnił historyczną rolę Uzeyira Hajibeyli i napisał: „Twórczość U. Hajibeyli to świetna szkoła profesjonalnej muzyki Bliskiego i Środkowego Wschodu. Wielu przejdzie tę szkołę, wielu będzie się od niej uczyć”. Według F. Amirova ten nieśmiertelny artysta naprawdę odegrał wielką rolę w przebudzeniu świadomości narodowej narodu azerbejdżańskiego. Nazywał Uzeyira beya „ojcem profesjonalnej muzyki azerbejdżańskiej” i pisał: „Bez względu na to, jak bardzo był przywiązany do naszej muzyki narodowej, zawsze patrzył przed siebie i nie pozostawał zamknięty na narodowe ograniczenia... Był miłośnikiem sztuki narodowej, który właśnie ze względu na swoją narodowość ma esencję uniwersalną” (Amirov, 1983a: 63). F. Amirov wspominał, że U. Hajibeyli radził młodym kompozytorom: „Jeśli będziemy studiować ogólną sztukę muzyczną, wyświadczymy wielką przysługę rozwojowi naszej muzyki narodowej... System notacji, europejskie instrumenty muzyczne i formy muzyczne podniosą nasza bogata, harmonijna muzyka, tworzona przez wieki, wkroczyła na nowy etap., poszerza swoje możliwości rozprzestrzeniania się na cały świat” (Amirov, 1983b: 63).

Muzykolog-naukowiec Z. Safarova zwraca uwagę na jedność aspektów narodowych i uniwersalnych w twórczości U. Hajibeyli i pisze: „Dostrzegł innowację w rozwoju naszej muzyki w rozwoju muzyki azerbejdżańskiej od narodowej przez międzynarodową do uniwersalnej. Walcząc o nowe treści, nowe formy i gatunki odzwierciedlające nową erę, U. Hajibeyov walczył o międzynarodowe i uniwersalne brzmienie muzyki azerbejdżańskiej. Jednocześnie, zdaniem U. Hajibeyova, muzyka azerbejdżańska musi opierać się na starożytnych i bogatych tradycjach zyskując to uniwersalne, międzynarodowe brzmienie, nie tracąc przy tym swojej narodowości” (Safarova, 1985: 171). Lojalność wobec tradycji stworzonych przez Uzeyira Hajibeyli w muzyce azerbejdżańskiej, ochrona jego dziedzictwa i promocja w świecie są w centrum uwagi państwa azerbejdżańskiego we współczesnych czasach. Doprowadziło to do postawienia pomnika Uzeyira Beya i wystawienia jego dzieł muzycznych w wielu krajach świata. Jednocześnie organizowanie wydarzeń o międzynarodowej skali i brzmienie muzyki azerbejdżańskiej na scenach świata odgrywają ważną rolę w przekazywaniu światu prawd Azerbejdżanu

poprzez naszą kulturę muzyczną. To nie przypadek, że dzień urodzin kompozytora – 18 września, został ogłoszony „Dniem Muzyki Uzeyir” i zamienił się w święto muzyczne. Ten dzień został podarowany naszemu narodowi przez Wielkiego Przywódcę Heydara Alijewa.

Od 2010 roku Międzynarodowy Festiwal Muzyczny Uzeyir Hajibeyli, odbywający się co roku w dniach 18–28 września pod przewodnictwem Prezesa Fundacji Heydara Alijewa, Pierwszego Wiceprezydenta Azerbejdżanu Mehribana Alijewa, przyciąga uwagę swoim szerokim zakresem. Na festiwal zapraszani są znani muzycy z wielu krajów świata – dyrygenci, muzycy i zespoły muzyczne, którzy wspólnie z muzykami azerbejdżańskimi wystąpili – w szerokiej gamie programów muzycznych – dzieła Uzeyira Hajibeyli, zarówno kompozytorów azerbejdżańskich, jak i zagranicznych. Utwory U. Hajibeyliego stale pojawiają się w programach innych międzynarodowych festiwali muzycznych odbywających się w naszym kraju. Jako przykład można wymienić Międzynarodowy Festiwal Mugham „World of Mugham”, Międzynarodowy Festiwal Muzyczny Gabala, podczas którego twórczość sceniczna, wokalna i kameralno-instrumentalna U. Hajibeyliego znajduje odzwierciedlenie w różnych interpretacjach.

Jak widać, twórczość Uzeyira Hajibeyli jest chroniona, przeżywana i promowana przez nasze państwo i naród. W ramach jednego z największych projektów Fundacji Heydara Alijewa, projektu „Świat Uzeyira”, publikowany jest pełny tom dzieł muzycznych, komediowych, naukowych i publicystycznych U. Hajibeyli’ego, powstają nagrania audio i wideo (redaktor projektu w -szefem jest Mehriban Aliyeva, dyrektorem artystycznym jest Firangiz Alizadeh). W 2019 r. Uzeyir Hajibeyli znalazł się na liście autorów, których dzieła zostały uznane za dobra państwowe w Republice Azerbejdżanu. Oczywiście wszystkie te fakty podkreślają wielką rolę Uzeyira Hajibeyli w rozwoju azerbejdżańskiej szkoły kompozycji, kultury muzycznej i jej wprowadzeniu w świat. Z punktu widzenia promocji kultury azerbejdżańskiej na świecie i nawiązywania relacji kulturalnych w skali międzynarodowej, organizowanie dni kultury azerbejdżańskiej w różnych krajach ma szczególne znaczenie. Z tego punktu widzenia na uwagę zasługuje zarówno organizacja dni kultury azerbejdżańskiej za granicą, jak i demonstracja kultury tych krajów w Azerbejdżanie. Na przykład organizacja takich wydarzeń w Rosji, Gruzji, Niemczech, Egipcie, Kubie, Maroku i wielu innych krajach jest bardzo ważna w ramach polityki kulturalnej Azerbejdżanu.

W ramach tych wszystkich dni kulturalnych obywatelom obcych krajów prezentowane są wystawy dzieł artystów azerbejdżańskich i miniatur etnograficznych, wykonawcy muzyczni prezentują publiczności program mughamów i dzieł kompozytorów, a grupy taneczne prezentują tańce składające się z fragmentów folkloru. Uczestnicy dni kultury mają okazję zapoznać się z kuchnią azerbejdżańską, która jest jedną z głównych gałęzi kultury narodowej. Wśród wydarzeń organizowanych z

inicjatywy Fundacji Hejdara Alijewa warto wymienić organizację międzynarodowych festiwali i konkursów w Baku. Szczególnie w ostatnich latach Azerbejdżan zyskał uznanie jako kraj międzynarodowych festiwali. Do takich wydarzeń odbywających się w kraju można wymienić Międzynarodowy Festiwal Muzyczny „World of Mugham”, Międzynarodowe Festiwale Muzyczne Uzeyira Hajibeyli, Gara Garayev, Dymitra Szostakowicza i Mścisława Rostropowicza, Międzynarodowe Festiwale Muzyczne odbywające się w Gabali, Shaki, Ganja, Baku International Festiwal Jazzowy, Międzynarodowy Festiwal Muzyki Różnej „Jara”. Dużą popularnością cieszył się także Międzynarodowy Festiwal Muzyczny „Khari Bulbul”, który odbył się w Szuszy po zwycięstwie Azerbejdżanu w Karabachu. Takim właśnie jest także międzynarodowy konkurs wokalistów imienia Bulbula. W ramach tych wydarzeń przyjazd do naszego kraju wielu znanych osobistości muzycznych świata i ich występy w salach koncertowych Baku spowodowały wielkie ożywienie w życiu muzycznym republiki i wywołały szeroki oddźwięk wśród światowej sławy społeczność muzyczna.

Jednym z niezwykłych aspektów jest to, że po zwycięstwie Azerbejdżanu w Karabachu w ostatnich latach, kiedy Szusza została ogłoszona kulturalną stolicą Azerbejdżanu, życie kulturalne tego miasta odrodziło się, a Szusza stała się centrum poezji i muzyki, w którym odbywają się wspaniałe festiwale i konkursy. W ramach międzynarodowych wydarzeń odbywających się w Azerbejdżanie przyjazd do naszego kraju wielu znanych osobistości muzycznych świata i ich występy w salach koncertowych Baku, Szuszy i innych miast Azerbejdżanu spowodowały wielkie ożywienie życia muzycznego Azerbejdżanu republiki i wywołał szeroki oddźwięk wśród światowego środowiska muzycznego. Wszystkie te festiwale mają różne cele i zadania, a ich programy są również zróżnicowane. Azerbejdżańska i europejska muzyka klasyczna, kompozycje współczesne, mugham, jazz, muzyka pop itp. są prezentowane na międzynarodowych festiwalach muzycznych. Wszystko to ma na celu poszerzenie stosunków

kulturalnych między narodami, przekształcenie muzyki w środek komunikacji między narodami. Traktując festiwale muzyczne jako ważny środek komunikacji kulturalnej i współpracy między współczesnymi krajami, a także zawodowymi muzykami, należy wziąć pod uwagę czynniki, które doprowadziły do wszystkich tych osiągnięć. Bo sposób organizacji i zarządzania festiwalami rozwiązuje także ważny cel i skutek ich pozytywnego wpływu na rozwój sztuki muzycznej.

Wniosek. W czasach nowożytnych poszerzenie skali interakcji kulturowych stało się jednym z niezbędnych warunków rozwoju. Szerokie relacje między narodami i rozwój nowoczesnych środków komunikacji ułatwiają wymianę informacji. Obecnie nawiązanie relacji z otaczającym światem w każdym zakątku świata umożliwia szerzenie wpływów kultury ludzkiej. Dzięki temu osiągnięcia ludzi w dziedzinie stosunków kulturalnych torują drogę międzynarodowej współpracy w tej dziedzinie. Zatem to kultura stała się środkiem porozumiewania się ludzi różnych narodowości, różnic językowych i religijnych, w różnym wieku i zawodów, bez żadnych granic, w warunkach pełnego wzajemnego zrozumienia. Nauka, kultura i sztuka są bogactwem ludzkości, stoją ponad wszelkimi granicami i ograniczeniami narodowymi i otwierają drogę do wzajemnej wymiany kulturalnej.

Bibliografia:

1. Мамедов Ф.Т. Международное культурное сотрудничество, как фактор общественного прогресса в Азербайджане. // Азербайджан в международных многосторонних взаимосвязях. Доклады II Бакинского международного симпозиума, 22-24 ноября 1995 г. Баку, Элм, 1997. с.224-227.;
2. Əmirov F.C. Musiqi aləmində. Bakı, 1983. 270 s.
3. Səfərova Z.Y. Üzeyir Hacıbəyov yaradıcılığında nəzəri və estetik problemlər. Bakı, Elm, 1985. 208 s.
4. Heydər Əliyev Fondunun rəsmi saytı. [Elektron resurs] / URL: <http://www.heydar-aliyev-foundation.org>

Emin Nagijev

Doktorant Akademii Muzycznej w Baku

DOI: [10.24412/2520-6990-2024-5198-10-14](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2024-5198-10-14)

ZAGADNIENIA BADANIA NARODOWYCH INSTRUMENTÓW DĘTYCH W MUZYKOLOGII

Emin Nagiyev

PhD Student of the Baku Music Academy (Azerbaijan)

QUESTIONS ON THE STUDY OF NATIONAL SPIRIT INSTRUMENTS AND MUSICOLOGY

Streszczenie.

Artykuł poświęcony jest badaniu krajowych instrumentów dętych. W artykule dokonano przeglądu literatury naukowej. Autor skupia się na klasyfikacji instrumentów dętych, ich różnorodności i zastosowaniu w różnych dziedzinach – w zespołach i orkiestrach. Wśród instrumentów dętych balaban jest instrumentem melancholijnym, występuje zarówno jako instrument towarzyszący, jak i wykonawca epizodów solowych w zespołach ashig i mugham. Zurna to głośny, dudniący instrument, używany głównie jako wykonawca muzyki tanecznej podczas uroczystości ludowych i zawodów sportowych. W twórczości kompozytora wykorzystywane są narodowe instrumenty dęte – sztuki zespołowe i dzieła orkiestrowe, orkiestra instrumentów ludowych, orkiestra symfoniczna. Nauka o zastosowaniu narodowych instrumentów dętych w kulturze muzycznej wiąże się z wykorzystaniem instrumentów ludowych w obrzędach i gospodarstwach domowych, a także w profesjonalnych zespołach i orkiestrach. Wszelkiego rodzaju zespoły i orkiestry zajmują szczególne miejsce we współczesnej kulturze muzycznej. Zastosowanie narodowych instrumentów dętych w zespołach i orkiestrach wiąże się z analizą poszczególnych utworów, cech instrumentarium oraz treści figuratywno-dramaturgicznej.

Abstract.

The article is devoted to the study of national wind instruments. An overview of scientific literature is presented in the article. The author pays the main attention to the classification of wind instruments, their variety and use in various spheres - ensembles and orchestras. Among brass instruments, balaban belongs to melancholic instruments and acts both as an accompanying instrument and as a performer of solo episodes in ashika and mugham ensembles. Zurna is a loud, resounding instrument, used mainly as a performer of dance music in folk rituals and sports competitions. In the work of the composer, national wind instruments are used - ensemble plays and orchestral works, an orchestra of folk instruments, a symphony orchestra. The study of the use of national wind instruments in musical culture is connected with the use of folk instruments in rituals and households, as well as in professional ensembles and orchestras. A special place in modern musical culture is occupied by all kinds of ensembles and orchestras. The use of national wind instruments in ensembles and orchestras is connected with the analysis of the works in each case, the peculiarities of the instrumentation and the visual and dramatic content.

Słowa kluczowe: Azerbejdżan, instrumenty dęte, badania, klasyfikacja, barwa.

Keywords: Azerbaijan, wind instruments, research, classification, timbre.

Wstęp: Wśród instrumentów ludowych szczególne miejsce zajmują narodowe instrumenty dęte Azerbejdżanu. W dzisiejszych czasach ważne jest zbadanie obszarów zastosowań, repertuaru, miejsca i znaczenia instrumentów dętych, takich jak zurna, balaban, ney, piszczałka, które są szeroko stosowane w muzyce tradycyjnej i twórczości kompozytorskiej. Badanie narodowych instrumentów dętych, obszary zastosowań instrumentów dętych w muzyce tradycyjnej oraz badanie cech wykonawczych są ważnymi i niezbędnymi zagadnieniami w muzykologii. Muzykolodzy Uzeyir Hajibeyli, Gubad Gasimov, Saadat Abdullayeva, Majnun Karim, Abbasgulu Najafzadeh i inni badali rozwój historyczny, strukturę i cechy wykonawcze, różnorodność narodowych instrumentów dętych. Przestudiowanie literatury naukowej pozwala na poznanie cech zastosowania narodowych instrumentów dętych w tradycyjnym dziedzictwie muzycznym, głównie w obrzędach ludowych, przedstawieniach tanecznych, zespołach ashig i mugham, oraz uzasadnienie ich wykorzystania w twórczości kompozytorskiej.

Dyskusja: Genialny kompozytor i muzykolog Azerbejdżanu Uzeyir Bey Hajibeyli scharakteryzował narodowe instrumenty muzyczne, takie jak zurna, balaban, ney i flet, oraz zwrócił uwagę na artystyczne i techniczne możliwości instrumentów dętych. U. Hajibeyli bezpośrednio wyjaśnił artystyczne i techniczne możliwości zurny, balabanu, ney i fajki w swoim artykule „Rzut oka na życie muzyczne Azerbejdżanu”. O instrumencie trąbkowym pisze: „Dźwięk trąbki jest tak potężny, że nie gra się na nim w pomieszczeniu, lecz na zewnątrz. „Barwa” jego głosu jest nieco przytłumiona, a basy też gorzkie. Orkiestra orientalna może mieć specjalne „efesi” (Hajibeyli, 1985a: 192). Charakteryzuje instrument balaban w następujący sposób: „W przeciwieństwie do zurny dźwięki balabanu lub płaskiego balabanu są bardzo smutne i smutne. Szkoda, że miłośnicy często porzucają ten piękny instrument i zamiast tego grają na piszczałce, która jest pozbawiona treści i nieatrakcyjna, okazuje brak szacunku” (Hajibeyli, 1985b: 192). Podobno wraz z barwą dźwięku instrumentów balaban i zurna skomentował pola ich zastosowań. Autor zwraca szczególną uwagę na barwę

instrumentu ney i jego zastosowanie: „Jeśli istnieje instrument o najpiękniejszym i najbardziej romantycznym brzmieniu, to jest to ney, który niestety jest rzadko używany. Iran jest bardziej niezależny niż Azerbejdżan. Ponieważ jego brzmienie jest bardzo delikatne, jest to muzyka-instrument, który należy tylko do pomieszczenia. Dobrobyt i postęp tego pięknego instrumentu w Azerbejdżanie są niezwykle pożądane” (Hajibeyli, 1985c: 192). Pomysły U. Hajibeyli'ego na temat tych instrumentów otwierają drogę do poszerzenia pól ich zastosowań w muzyce narodowej.

Instrumenty te, pokazane przez U. Hajibeyli'ego, były wówczas powszechnie stosowane w praktyce muzyki ludowej, a wprowadzone do systemu zapisu przez U. Hajibeyli'ego zaczęto je włączać zarówno do orkiestry instrumentów ludowych, jak i do kompozycji zespołu Orkiestra symfoniczna. Jednocześnie dał impuls do badań tych instrumentów w muzykologii.

W szeregu prac badawczych, które pojawiły się w połowie XX wieku, odnajdujemy informacje dotyczące charakterystyki zarówno narodowych instrumentów muzycznych, jak i ludowych instrumentów muzycznych. W tym względzie możemy wspomnieć o pracach badaczy muzyki Afrasiyaba Badalbeyli, Gubada Gasimova, Karima Karimowa i innych. Jednak w tych utworach każdy autor, kierując się celem, do jakiego doszedł, podał zwięzłe informacje na temat historycznego rozwoju ludowych instrumentów muzycznych, w tym instrumentów dętych, charakterystyki barwy i obszarów zastosowań w muzyce narodowej.

Jeśli scharakteryzować je w porządku chronologicznym, warto wspomnieć o badaniach Gubada Gasimowa, które przeprowadził w latach 1940-1950. G. Gasimov studiował twórczość klasycznych poetów średniowiecza i dostarczył informacji o instrumentach muzycznych wspomnianych w ich dziełach. W badaniach G. Gasimova zatytułowanych „Eseje o historii kultury muzycznej Azerbejdżanu w XII wieku” autor zbadał klasyczną spuściznę XII-wiecznego azerbejdżańskiego poety Nizamiego Ganjaviego i ujawnił nazwy ponad 30 opisanych instrumentów. Instrumenty te odegrały ważną rolę w życiu muzycznym tamtych czasów i mają ogromne znaczenie w badaniu kultury muzycznej. G. Gasimov podaje, że w dziełach Nizamiego odzwierciedlono historię i legendy o powstaniu szeregu instrumentów, wyjaśniono kwestie ich zastosowania w życiu publicznym i zgromadzeniach pałacowych, ćwiczeniach wojskowych itp. Instrumenty smyczkowe, dęte i perkusyjne opisane są w twórczości Nizamiego. W tej serii pokazano wiele rodzajów instrumentów dętych. G. Gasimov scharakteryzował je jako narzędzia wykonane z drewna i miedzi. Wykazano, że instrumenty dęte drewniane: fajka, ney, musigar - są szeroko stosowane w życiu ludowym. Do instrumentów wykonanych z miedzi zaliczają się instrumenty dęte takie jak nie, trąbka, sur (trąbka), sheypur, nefir, shah-nefir, które były również używane w orkiestrach wojskowych. W badaniach informacje i narracje zawarte w twórczości Nizamiego interpretuje G. Gasimov, poruszając jednocześnie problematykę ich

dystrybucji zarówno na Wschodzie, jak i na Zachodzie (Kasimov, 1949).

Należy zauważyć, że wszystkie te dane ujawnione przez G. Gasimova na podstawie dzieł Nizamiego są ważne w badaniu historycznego rozwoju ludowych instrumentów muzycznych w Azerbejdżanie. Opis instrumentów muzycznych, odzwierciedlony w twórczości Nizamiego, stał się w późniejszym okresie przedmiotem badań instrumentalistów-naukowców.

Warto zwrócić uwagę, że powstały w wyniku badań Afrasiyaba Badalbeyli'ego w latach 60. XX w. „Wyjaśniająco-monograficzny słownik muzyczny” zawiera informacje o wielu instrumentach muzycznych, w tym dętych, stosowanych w kulturze muzycznej Azerbejdżanu od średniowiecza do czasów starożytnych. XX wieku, scharakteryzowano datę ich powstania, barwę i walory wykonawcze. Jednocześnie wyjaśnienie pojęć takich jak balaban (balaman), chigirtma, demkesh, gwizdek, arganun, czarna trąbka, trąbka, musigar, mizmar, nie, ney, pishe, surna, sumsu, nefir, shah-nefir, sheypur, tulum, rura jest interesująca. (Badalbeyli, 2017).

Jak widać, badania te otworzyły już drogę do szerszego zbadania historii powstania ludowych instrumentów muzycznych oraz ich możliwości artystycznych i technicznych w muzykologii azerbejdżańskiej XX wieku.

Największe badania nad narodowymi instrumentami muzycznymi należy do wybitnego muzykologa-naukowca Saadata Abdullayeva. Swoimi badaniami położył podwaliny pod naukę narzędzi w Azerbejdżanie i dał impuls rozwojowi etnoorganologii.

Wyjaśniając zadania nauki o instrumentach, S. Abdullayeva pisze: „Przy badaniu różnych zagadnień dotyczących instrumentów muzycznych bardzo ważne jest pogodzenie informacji zawartych w źródłach, badanie instrumentów muzycznych różnych ludów pozostających od wieków w bliskich związkach kulturowych i materialnych w sposób porównawczy. W tym momencie konieczne jest także wykorzystanie danych historycznych, literackich, etnograficznych, archeologicznych i językowych” (Abdullayeva, 2002a: 3). Zdaniem naukowca właśnie takie kompleksowe podejście pozwala na prowadzenie badań nad różnymi problemami instrumentologii.

S. Abdullayeva wspominała o głównych źródłach badawczych azerbejdżańskich ludowych instrumentów muzycznych. Wśród nich wymienić należy: studia muzykologiczne, przykłady poezji klasycznej, twórczość ludową, zabytki materialne i kulturowe, malarstwo miniaturowe, zbiory muzealne, dokumenty historyczne, kroniki podróźnicze, encyklopedie i słowniki, informacje o muzykach itp. (Abdullayeva, 2002b: 3). W wyniku analizy wszystkich tych źródeł S. Abdullayeva przeprowadziła periodyzację historii rozwoju azerbejdżańskich ludowych instrumentów muzycznych i zbadała ludowe instrumenty muzyczne czasów starożytnych, starożytnych, średniowiecznych i współczesnych.

Według klasyfikacji podanej w monumentalnym opracowaniu S. Abdullayevy „Azerbejdżańskie instrumenty muzyczne ludowe” wskazane są 23 rodzaje narodowych instrumentów dętych znanych od

czasów starożytnych do współczesności. Dzieli się na rodziny i podgatunki ze względu na budowę i sposób zabawy, w tym te z wargami (otwarte – ksul, ney, yan tutak; zamknięte – nie; wielocłonowe – muzikar; z językiem – kalanay, mizmar, fajka; w kształcie ptaka – bubuq), językowe (jednogłosowe – sumsu, sumsubalaban, shabbir-balaban, tulum; dwujęzyczne – balaban, zurna (trąbka, sur); poligłoci – argan), ustniki (rogi – bug, burgu, piszczałki – gaudum, trąbka, nefir, shahnafir, trąbka) można wymienić pory roku i gatunki (Abdullayeva, 2002c: 124-125).

Jednym z zagadnień, które przyciąga uwagę w badaniach naukowca jest śledzenie historii powstania i klasyfikacji ludowych instrumentów muzycznych od czasów starożytnych po czasy współczesne. S.Abdullayeva bada materiały archeologiczne, materialne zabytki kultury, starożytne rękopisy i sztukę miniatur, które wskazują na najstarsze okresy naszej historii, śledzi proces powstawania i rozwoju instrumentów muzycznych, opisuje instrumenty muzyczne, które istniały na terytorium starożytności Azerbejdżan. Wspomina o szeregu instrumentów muzycznych znalezionych podczas wykopalisk archeologicznych w różnych regionach Azerbejdżanu. Spośród nich należy wymienić instrumenty perkusyjne, takie jak koshanagara, tabil, tamburyn, shakshak, sinj itp. oraz instrumenty dęte, takie jak robak, piszczałka, burbug i trąbka. Zgodnie z założeniem autora instrumenty muzyczne początkowo pełniły rolę instrumentów sygnałowych i były związane z procesem pracy człowieka. Na pewnym etapie rozwoju społeczeństwa zamieniło się ono w instrumenty muzyczne o funkcji czysto estetycznej (Abdullayeva, 2002d: 4). S.Abdullayeva nie tylko wymieniła nazwy instrumentów, które odkryła w starożytnych rękopisach i materiałach archiwalnych, ale także określiła ich rodzaje i usystematyzowała je, dzieląc na grupy. Z tego punktu widzenia, w wyniku jego odwołania do poezji klasycznej, ogromne znaczenie dla klasyfikacji ludowych instrumentów muzycznych ma opis instrumentów wymienionych w twórczości wielu poetów oraz wyjaśnienie ich głównych cech. . Zatem po dotychczasowych studiach muzykologicznych (wspomniane dzieło G. Gasimova) ponownie nawiązał do opisu instrumentów muzycznych w poezji Nizamiiego Ganjaviiego i dokonał ich interpretacji. Ponadto S.Abdullayeva wyjaśniła i sklasyfikowała instrumenty muzyczne w języku poetyckim w twórczości Qatran Tabrizi, Khagani Shirvani, Imadaddin Nasimi i innych poetów.

Jednocześnie ciekawe jest, że S.Abdullayeva odniosła się do traktatów średniowiecznych i zajmowała się problematyką klasyfikacji ludowych instrumentów muzycznych. Tym samym w średniowieczu komentował poglądy wielkiego orientalisty, urodzonego w Azerbejdżanie Abdulgadira Maraghaina, na temat swoich instrumentów muzycznych. Ponieważ nasze badania koncentrują się na zagadnieniach klasyfikacyjnych, chcielibyśmy wyrazić te idee.

Muzykolog-naukowiec A. Maragai, będąc utalentowanym kompozytorem, poetą, piosenkarzem i muzykiem, w swoich traktatach „Maqasid al-Alkhan” i

„Fawaid-ashara” poświęcił instrumentom muzycznym oddzielny rozdział i opisał około 40 instrumentów muzycznych oraz ich klasyfikację. W jego twórczości kompleksowo omawiane są formy i rodzaje akompaniamentu na instrumentach muzycznych, sposoby strojenia i brzmienia mizrabu oraz techniki wykonawcze. „Abdulgadir Maragai dzieli instrumenty muzyczne na cztery grupy: 1 – ludzkie gardło, 2 – oddech, 3 – struny, 4 – instrumenty w kształcie misek, tasów i talerzy (czyli membranowe i samorezonujące)” (Abdullayeva, 2002e: 26).

Przyjrzyjmy się charakterystyce instrumentów dętych w klasyfikacji A. Maragaina. Naukowiec dzieli instrumenty dęte na dwie podgrupy: muqayadar i absolutne. Spośród nich w instrumentach należących do pierwszego półwiejskiego dźwięk na określonej wysokości uzyskuje się poprzez zamknięcie otworów; Obejmuje to nay-i-safid, zamr nay-i siyah, nay-i chajur, zurna, nay-i balaban, nefir, burgu, kyrinay, bag, nay-i hiik. W instrumentach drugiej podgrupy określony ton osiąga się za pomocą dmuchania; takie instrumenty obejmują instrumenty musiyar, chapchak i argan (argan).

Na temat klasyfikacji A. Maragai S. Abdullayeva pisze: „Trudno powiedzieć, że wszystkie instrumenty muzyczne opisane przez A. Maragai są używane na terytorium Azerbejdżanu” (Abdullayeva, 2002f: 31). Badacz odkrył jednak, że oprócz szeregu instrumentów smyczkowych i perkusyjnych, w czasach Maraghaina w Azerbejdżanie szeroko rozpowszechnione były instrumenty nay, ney, zurna, balaban, nefir, karanay, nsy-i-khyiyik, musigar i argan.

Oprócz S.Abdullayevy muzykolog-naukowiec Z.Safarova dokonał także przeglądu prac naukowych wybitnych naukowców średniowiecza - Safiyaddina Urmaviego i Abdulgadira Maraghaina, a informacje o opisanych przez nich instrumentach muzycznych zostały odzwierciedlone. Książka Zemfiry Safarovej „Nauka muzyczna Azerbejdżanu (XIII-XX wiek)” opisuje instrumenty muzyczne wspomniane w traktatach A. Maraghaina. Z.Safarova skomentowała klasyfikację podaną przez A.Maragai i wskazała wśród nich nazwy instrumentów dętych. Należą do nich: nayi-safid, Zamri siyeh, nay, trąbka, naycheyi-balaban, nayi-javar, nafir, bak, borgu, nayi-hiyk, musigar, chirchik i arganun (Safarova, 1998: 213). Jak widać z komentarzy Z. Safarovej i S. Abdullayevy nazwy instrumentów opisanych przez A. Maragai podane są z nieco inną pisownią, sądzimy, że są to różnice wynikające z tłumaczenia tekstu Pochodzenie arabsko-perskie.

Zatem z interpretacji literatury naukowej wynika, że w twórczości A. Maragaina instrumenty muzyczne są usystematyzowane i podzielone na typy. Na tej podstawie można stwierdzić, że klasyfikację instrumentów muzycznych w azerbejdżańskiej nauce muzycznej zaproponował po raz pierwszy Abdulgadir Maragai już w XIV-XV wieku. W XX wieku zagadnienia klasyfikacyjne ponownie stały się przedmiotem badań muzykologów i ukazały się liczne opracowania na ten temat. Z tego punktu widzenia klasyfikacja ogłoszona przez S.Abdullayevą jest uważana za najbardziej kompletną i wszechstronną klasyfikację instrumentów muzycznych.

W badaniach Majnuna Karima i Abbasgulu Najafzadeha, jednego z badaczy azerbejdżańskich ludowych instrumentów muzycznych, scharakteryzowano historię, rodzaje i charakterystykę artystyczno-wykonawczą narodowych instrumentów dętych.

Instrumentalista-naukowiec Majnun Karim opisał powstanie i różnorodność instrumentów dętych w książce „Azerbejdżańskie instrumenty muzyczne” w następujący sposób: „Pierwsze proste przykłady tych instrumentów wykonano z trzciny i trzciny kilka tysięcy lat temu. Tradycja ta przetrwała do naszych czasów i trwa do dziś. Obecnie z haczyka i trzciny wykonuje się kilka instrumentów dętych: ney, tutak, muzikar, sumsu i ich odmiany. Instrumenty dęte wykonuje się także z kości, rogów zwierzęcych, gliny, różnych gatunków drewna, miedzi i innych materiałów” (Karim, 2009: 41). Majnun Karim dzieli instrumenty dęte ze względu na ich budowę na trzy grupy: 1. Mushtukuli: zurna, balaban; 2. Bez ustnika: ney, fajka, fajka boczna; 3. Miechy (skórzane): kombinezon, akordeon.

Należy zauważyć, że podział ten różni się nieco od klasyfikacji podanej przez S. Abdullayevą, ponieważ u S. Abdullayevy instrumenty bez ustnika nazywane są instrumentami wargowymi, tulum z instrumentów mieszkowych jest pokazane jako instrument monofoniczny, a akordeon jest nie ujęte w klasyfikacji.

Instrumentalista-naukowiec Abbasgulu Najafzadeh jest muzykologiem specjalizującym się w instrumentach dętych. W swojej rozprawie doktorskiej na temat „Azerbejdżańskie instrumenty dęte (badania organiczno-historyczne)” obronionej w 2006 roku (Najafzadeh, 2006) oraz w opublikowanych artykułach na ten temat przeprowadzono szeroko zakrojone badania nad narodowymi instrumentami dętymi, które istniały w Azerbejdżanie od czasów starożytnych do badano czasy współczesne, a także historię ich powstania, organologię, cechy artystyczne i wykonawcze.

W „Słowniku wyjaśniającym instrumentów muzycznych Azerbejdżanu” Abbasgulu Najafzade’a, w odróżnieniu od innych autorów, pokazał dużą liczbę typów każdego z instrumentów dętych, opisał historię ich powstania, sposób przygotowania, budowę, charakterystykę wykonania i obszary zastosowania.

Jeśli weźmiemy to osobno, tylko instrument balaban - zwykły balaban, zespół balaban, ashiq balaban, alt balaban, bam balaban, zil balaban, dem balaban, flat balaban, small balaban, wentylowy balaban, piccolo balaban, orkiestra balaban, tenor balaban, tulum balaban, możemy wymienić rodzaje balabanów i inne (Najafzadeh, 2004: 34).

Jednocześnie w słowniku znajdują odzwierciedlenie trąbki, neys, piszczałki i inne rodzaje instrumentów dętych blaszanych. W tak dużej różnorodności instrumentów dętych można dostrzec pewne cechy wspólne, związane z możliwościami artystycznymi, technicznymi i zastosowaniem tych instrumentów. Zatem, w zależności od głośności instrumentu, typy takie jak bam, cymbał, alt, piccolo, tenor, w zależności od wielkości, typy zwykłe i małe, w zależności od konstrukcji, typy płaskie, tulum, zaworowe itp. oraz zgodnie z obszarami zastosowania

wskazane są rodzaje zespołów, orkiestr, ashiq, dem balaban.

W „Słowniku objaśniającym instrumenty muzyczne Azerbejdżanu” A. Najafzade’a wśród rodzajów trąbek wyróżnia się: trąbka zespołowa, trąbka asafi, trąbka nożna, trąbka nożna, trąbka główkowa, trąbka bam, trąbka wielka, trąbka, trąbka bębnowa, trąbka ogólna, Trąbka arabska, trąbka trąbkowa, trąbka podwójna, mała trąbka, trąbka gruba, trąbka czarna, trąbka podwójna, trąbka orkiestrowa, trąbka średnia, trąbka średnia tavar, trąbka pokojowa, trąbka tulum, trąbka shihabi, trąbka tavar, trąbka turecka.

Rodzaje ney w książce: ney biały (nayi-sefid), tykwa, bam ney, big ney, arabski ney, staff ney, indyjski ney, khik ney (nayi-hik lub tulum ney), starożytny ney, double ney, nayi - jest oznaczony jako czarny (garaney), neyvayi, piccolo ney, turecki ney.

Jednocześnie pokazane są rodzaje instrumentów piszczałkowych: piszczałka drewniana, piszczałka, piszczałka pasterska, piszczałka gliniana, piszczałka mała, piszczałka podwójna, piszczałka orkiestrowa, piszczałka piccolo, piszczałka boczna.

Wśród innych instrumentów dętych wymienionych w książce są: pluskwa, gwizdek przepiórczy, fajka, bungar, bug, burbuq, burgu, bulban, jibchik, chirtma, chinjic, chovgan, gwizdek, gwizdek, gwizdek, gavdum, geranay (trąbka), kelanay, karrenay, koshnay, są informacje o zamir, mizmar, ptasia fajka, mey (balaban), miskaal, musigar, nie, nayi-anban, nechavar, nafir, pishe, sur, trąbka, sumsu (sipsi), shaknefir, shapir, trąbka, tulum, tuluk, zumzuma.

Wniosek. Badanie instrumentów muzycznych jest jednym z ważnych zagadnień i odgrywa główną rolę w uzasadnieniu cech ich zastosowania w muzyce tradycyjnej i twórczości kompozytorskiej. Z przeglądu literatury naukowej wynika, że informacje o historii i rozwoju narodowych instrumentów muzycznych czerpiemy z wielu źródeł – źródeł archeologicznych, literatury ustnej i klasycznej, a także przykładów sztuki użytkowej. Dowiadujemy się o tym ze średniowiecznych źródeł naukowych – traktatów muzycznych. Z tego punktu widzenia, zwłaszcza w XV wieku, w badaniu tych instrumentów ważna jest klasyfikacja i opis różnych instrumentów dętych podana przez Abdulgadira Maragayi. Wszystko to dało impuls do badań nad historią rozwoju narodowych instrumentów muzycznych w XX wieku i dociekania wieloaspektowych zagadnień aplikacyjnych w kulturze muzycznej.

Bibliografia:

1. Hacıbəyli, Ü.Ə. Seçilmiş əsərləri / Ü.Ə.Hacıbəyli. – Bakı: Yazıçı, – 1885. – 653 s.
2. Касимов, К.А. Очерки из истории музыкальной культуры Азербайджана XII в. / Искусство Азербайджана. Том II. – Баку: Изд. АН Азербайджана. – 1949. – с.5-63.
3. Bədəlbəyli, Ə.B. İzahlı-monoqrafik musiqi lüğəti / Ə.B.Bədəlbəyli. – Bakı: Şərq-Qərb. – 2017. – 472 s.
4. Abdullayeva, S.A. Azərbaycan xalq çalğı alətləri (musiqişünaslıq-orqanoloji tədqiqat) / S.A.Abdullayeva. – Bakı: Adiloğlu. – 2002. – 453 s.

5. Səfərova, Z.Y. Azərbaycanın musiqi elmi (XIII-XX əsrlər) / Z.Y.Səfərova. – Bakı: Elm. – 1998. – 583 s.

6. Kərim, M.T. Azərbaycan musiqi alətləri / M.T.Kərim. – Bakı: Yeni nəsil, – 2009. – 183 s.

7. Nəcəfzadə, A.İ. / Azərbaycan nəfəs alətləri (orqanoloji-tarixi tədqiqat): sənətşünaslıq namizədi dissertasiyasının avtoreferatı / – Bakı, 2006. – 26 s.

8. Nəcəfzadə, A.İ. Azərbaycan çalğı alətlərinin izahlı lüğəti / A.İ.Nəcəfzadə. – Bakı: Min bir mahnı MMC, – 2004. – 224 s.

Gunel Nasirova

doktorantka Akademii Muzycznej w Baku

DOI: [10.24412/2520-6990-2024-5198-15-18](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2024-5198-15-18)

POEZJA IMADEDINA NASIMIEGO I MUZYKA

Gunel Nasirova

PhD student of Baku Music Academy (Azerbaijan)

POETRY AND MUSIC OF IMADADD'S NASIM

Streszczenie.

Artykuł poświęcony jest twórczości genialnego azerbejdżańskiego poety Imadaddina Nasimiego z XIV wieku. Artykuł zawiera historyczny przegląd badań nad dziedzictwem Nasimi, które jest szeroko rozpowszechnione w krajach Wschodu. Wykazano, że podstawą poezji poety są idee liter, jego idee filozoficzne były wykorzystywane w sektach sufickich i został stracony, ponieważ były one powszechne wśród ludności. W artykule przedstawiono informacje o życiu i twórczości poety, a także zwrócono uwagę na obchody 600. (1973), 650. (2019) i 600. (2017) rocznicy jego śmierci w Azerbejdżanie i na szczęblu UNESCO. Autorka bada problematykę ucieleśnienia wizerunku Nasimiego, jego życia i śmierci oraz dziedzictwa poetyckiego na przykładzie twórczości muzycznej kompozytorów azerbejdżańskich.

Zgłębianie tematu „poezji i muzyki Nasimi” stało się jednym z aktualnych tematów muzykologii. Temat ten jest wieloaspektowy i można go studiować w kilku kierunkach: po pierwsze, studium twórczości Nasimiego na tle ówczesnych nurtów artystycznych i ukazanie jego stosunku do muzyki; po drugie, ucieleśnienie poezji Nasimiego w sztuce mugham; po trzecie, artystyczne śpiewanie wizerunku Nasimiego w symfonicznych dziełach muzycznych; po czwarte, wyraz twórczości Nasimiego w utworach muzyki wokalne itp. W tym procesie jedną z ważnych kwestii jest zaangażowanie się w badania nad treścią twórczości Nasimiego, językiem poetyckim, jednością muzyki i poezji.

Abstract.

The article is devoted to the work of the brilliant Azerbaijani poet Imadeddin Nasimi of the 14th century. The article gives a historical overview of the study of Nasimi's heritage, widespread in the countries of the East, showing that the poet's poetry is based on the ideas of writing, his philosophical ideas are used in Sufi sects, and he was executed for widespread use among the population. The article provides information about the life and work of the poet, and highlights the celebration of the 600th anniversary (1973), 650th anniversary (2019) and 600th anniversary (2017) of his death in Azerbaijan and at the UNESCO level. The author examines the issues of embodiment of the image of Nasimi, his life and death, poetic heritage using the example of musical works of Azerbaijani composers.

The study of the topic “Poetry and Music of Nasimi” has become one of the current topics in musicology. This topic is multifaceted and can be studied in several directions: firstly, the study of Nasimi's work against the background of artistic trends of the time and identifying his relationship to music; secondly, the embodiment of Nasimi's poetry in the art of mugham; thirdly, the artistic embodiment of Nasimi's image in symphonic musical works; fourthly, the expression of Nasimi's creativity in vocal and musical works, etc. In this process, one of the important issues to be researched is the content of Nasimi's creativity, poetic language, the unity of music and poetry.

Słowa kluczowe: Nasimi, poezja, poemat symfoniczny, balet, kantata, romans.

Key words: Nasimi, poetry, symphonic poem, ballet, cantata, romance.

Wstęp: Zgłębianie problematyki ucieleśnienia poezji Nasimiego w muzyce to szeroki temat, gdyż gazale Nasimiego inspirowały myśli artystów swoją uniwersalną treścią. Na przykładzie poezji Nasimiego ujawniają się żywe powiązania zagadnień muzycznych. Z jednej strony informacje o sztuce muzycznej jego czasów znalazły odzwierciedlenie w poetyckiej spuściźnie Nasimiego, a jego ghazale ucieleśniały sztukę mugham od chwili jej powstania po dzień dzisiejszy. Z drugiej strony życie i twórczość Nasimiego stało się źródłem inspiracji dla kompozytorów począwszy od drugiej połowy XX wieku i powstało wiele dzieł muzycznych różnych gatunków.

Dyskusja: Jako wielki poeta Azerbejdżanu Imadeddin Nasimi wszedł do skarbicy kultury

światowej i został uznany za myślącego artystę świata tureckiego. Imadeddin Nasimi, który żył i tworzył w XIV wieku, urodził się w 1369 roku w mieście Shamakhi w Azerbejdżanie, został stracony i pochowany w mieście Aleppo w Syrii w 1417 roku. Otrzymał doskonałe wykształcenie w Shamakhi, które zasłynęło jako jeden z głównych ośrodków kulturalnych tego okresu na Wschodzie. Dogłębnie opanował klasyczną filozofię Wschodu i starożytnej Grecji, historię religii, zapoznał się z naukami astronomicznymi, astrologią, matematyką i logiką. Studiował języki i literaturę Wschodu oraz pisał wiersze w tych językach. Nasimi był zwolennikiem szejka Naimiego z sekty Hurufi i stał na jej czele po jego śmierci. Ponieważ Hurufi zostali poddani wielkiej presji, Nasimi opuścił swoją ojczyznę, zamieszkał w

wielu miastach, został stracony w Aleppo w Syrii w 1417 roku i tam został pochowany. Poezja Nasimiego cieszy się dużą popularnością we wszystkich krajach Wschodu, w tym w Azerbejdżanie.

Włożono wiele pracy, aby wypromować Imadedin Nasimi na skalę światową. Po raz pierwszy wśród azerbejdżańskich poetów i pisarzy 600-lecie Nasimiego zostało wpisane na listę wydarzeń UNESCO i odbyło się w 1973 roku na skalę międzynarodową. Podczas wydarzeń rocznicowych odbyło się wiele wydarzeń mających na celu utrwalenie nazwiska Nasimiego. Dzięki wysiłkom przywódcy narodowego Hejdara Alijewa odrestaurowano grób Nasimiego w Aleppo, a rękopisy Nasimiego odkryto i zbadano w bibliotekach Syrii i innych krajów. Instytut Lingwistyki Azerbejdżańskiej Akademii Nauk został nazwany imieniem Nasimi. Powstał portret Nasimiego (artysty Mikayila Abdullayeva), popiersie poety umieszczono w Aleppo, a monumentalne pomniki wzniesiono w Baku, Moskwie i Kijowie. Nazwisko Nasimi znajduje się na liście autorów, których dzieła zostały uznane za dobra państwowe w Republice Azerbejdżanu. W literaturze i muzyce powstało wiele dzieł poświęconych Nasimi.

Jubileusz Nasimiego obchodzono także w 2000 roku. W 2017 roku w siedzibie UNESCO obchodzono 600. rocznicę śmierci Nasimiego. Od 2018 roku w Azerbejdżanie odbywa się festiwal poezji, sztuki i duchowości Nasimi. Rok 2019 Prezydent Republiki Azerbejdżanu İlham Alijew ogłosił „Rokiem Nasimi”, a 650. rocznica urodzin poety obchodzona była na arenie międzynarodowej.

W sztuce muzycznej powstały kolorowe dzieła poświęcone poezji Nasimiego. Kompozytorzy odzwierciedlili życie i twórczość Nasimiego w różnych gatunkach dzieł muzycznych - dziełach muzyczno-scenicznych, wokально-symfonicznych, instrumentalnych i wokalnych. W utworach tych odzwierciedlony został wizerunek Nasimiego, propagowane przez niego idee, jego bunt wobec środowiska, w którym żył, jego wewnętrzny niepokój, a także zawarta została uniwersalna istota twórczości poety. W dziedzictwie muzycznym Azerbejdżanu dzieła, które skorzystały z twórczości Nasimiego, można scharakteryzować zarówno według okresów, jak i gatunków.

Jako jedno z dzieł muzyczno-scenicznych wymienić należy balet Fikreta Amirowa „Nasimi dastani”. Utwór ten został skomponowany w 1973 roku i wystawiony w Azerbejdżańskim Państwowym Teatrze Opery i Baletu. Autorem libretta baletu jest Anar, choreografem jest mistrzyni baletu Naila Nazirova. Praca została wyróżniona Nagrodą Państwową Azerbejdżanu w 1974 roku.

Balet Fikreta Amirowa „Nasimi dastani” to przeplatająca się muzyka, taniec, wokal i epizody poetyckie śpiewane przez chór i recytatora. Połączenie tego wszystkiego tworzy poemat wokально-choreograficzny, który poszerza granice gatunku baletowego. Główna treść baletu, stworzona z organicznej syntezy poezji, muzyki i choreografii, skupia się w kompozycji składającej się z 11 scen.

Sam kompozytor nazwał to dzieło „muzyką tragiczną”. Kilukrotnie redagował dzieło i poprawiał jego kompozycję. Jednocześnie do składu orkiestry symfonicznej włączył smołę, tamburyn, bęben i koshanagarę, co nadało brzmieniu barwnych barw.

Obrazy dzieła mają znaczenie symboliczne. W obrazie poety przedstawiony jest uogólniony symbol niezwykłej osobowości człowieka, który jest główną skalą twórczości Nasimiego. Pozostałe obrazy przedstawiają symboliczną istotę myśli filozoficzno-poetyckiej poety. Wizerunki kochanki poety i dziewcząt podawane są jako symbol piękna.

Sceny z życia i twórczości Nasimiego znajdują odzwierciedlenie w balecie: Scena I – Taniec katów; Scena II – monolog Nasimiego; Scena III - Pierwszy duet Nasimi i jej kochanka; Scena IV - Dziewczyny tańczą z Nasimi i jej chłopakiem; Scena V - Atak; Scena VI - Konfrontacja; Scena VII - Smutek dziewcząt; Scena VIII - Drugi duet Nasimi i jej kochanka; Scena IX – bunt Nasimiego; Scena X - Wojna; Scena XI - Wieczność. Muzyka baletu zbudowana jest na zasadzie kontrastu i stanowi etapy dramaturgicznego rozwoju dzieła. Balet składa się z chóru, arii Nasimiego w wykonaniu solisty oraz wiersza Nasimiego czytanego przez recytatora, co pozwoliło na stworzenie oryginalnego dzieła przy użyciu różnych środków opisowych.

Muzykolog Shafaq Hajiyeva, analizując balet „Epos o Nasimi”, pisze: „Najważniejszym aspektem dramaturgii muzycznej dzieła jest włączenie w partyturę baletową elementów symfonicznych mugham. Innymi słowy, tendencja do symfonizacji muzyki baletowej objawia się w oryginalny sposób w piórze F. Amirowa jako mughamsko-symfoniczny traktówka dzieła” (Hajiyeva, 2010: 108). Części baletu zostały wykonane osobno jako epizody symfoniczne i weszły do repertuaru orkiestry. Muzyka do utworu została zarejestrowana w wykonaniu koncertowym w wykonaniu dyrygenta Fakhraddina Karimowa.

Wśród utworów wokально-symfonicznych poświęconych Nasimi w latach 70. można wymienić poemat wokально-choreograficzny Afrasiyaba Badalbeyliego „Nasimi”, kantata „Nasimi” Jahangira Jahangirowa, poemat symfoniczny Aziza Azizliego „Nasimi”, poemat symfoniczny Azera Rzajewa „Nasimi” (orkiestra symfoniczna, bas -tar i dla recytatora), wśród utworów instrumentalnych można wymienić „Balladę” Ramiza Mirishli.

„Wiersz Nasimi” kompozytora Azera Rzajewa powstał z okazji 600. rocznicy urodzin poety. Prace wykonano w tamtym roku. Jednak w kolejnych latach autor kilkakrotnie redagował to dzieło i przedstawiał je słuchaczom w nowej wersji.

„Nasimi's Poem” został napisany na orkiestrę symfoniczną, solowy oud i recytatora artystycznego. W pracy wykorzystano liryczne gazale Nasimiego. Gazale Nasimiego śpiewane są przez recytatora na początku i na końcu utworu, stanowią ramę poematu symfonicznego i wyrażają główną ideę utworu.

Poemat symfoniczny A. Rzajewa jest utworem jednoczęściowym. Konstrukcja poematu symfonicznego opiera się na zasadach klasycznych, składa się z kontrastujących ze sobą tematów w ramach

jednej części i skomponowana jest w formie sonaty. Ogólnie poemat symfoniczny składa się z sześciu części otoczonych prologiem i epilogiem. Każda sekcja opiera się na samodzielnym temacie i ma charakter pełny oraz odpowiada określonej części formy sonatowej. Sekwencja kontrastujących ze sobą odcinków służy tworzeniu figuratywnej treści dzieła.

Główna idea dzieła odzwierciedla zderzenie dwóch głównych, przeciwstawnych sobie sił – Dobra i Zła. Idea ta jest zawarta w różnych aspektach w poszczególnych częściach pracy. Włączenie instrumentu oud do składu orkiestry symfonicznej w utworze ma również swoje znaczenie. Instrument ten rozpowszechnił się w średniowieczu i był ozdobą zgromadzeń poetyckich i muzycznych. Gazale Nasimiego czytano podczas zgromadzeń przy akompaniamencie oudu. Dlatego też użycie instrumentu oud jest przez kompozytora traktowane jako środek opisu epoki.

Użycie mughama w „Wierszu Nasimi” jest ważne i ma wyjątkowe znaczenie. Poezja Nasimiego była szeroko stosowana w sztuce mughamów od średniowiecza aż po dzień dzisiejszy. Kompozytor umieścił w utworze osobne fragmenty mughama „Humayuna”. Sposób użycia mugham w formie cytatu, jak w tak pierwotnym źródle, rzadko można spotkać w dziełach symfonicznych kompozytorów azerbejdżańskich. Kompozytorzy wolą tworzyć melodie mugham przy użyciu metod rozwoju symfonicznego. Obie metody zastosował w swoim poemacie symfonicznym A. Rzajew, co pozwala dopełnić muzyczną ideę utworu.

Muzykolog L. Guliyeva tak pisze o tym utworze: „Kompozytor, dopuszczając dowolność twórczą w zakresie formy, dodał do porma kawałek mughama. Należy zaznaczyć, że włączenie improwizacji mugham w formie swobodnego odcinka do partytury orkiestry symfonicznej nie była już tak typowa dla ówczesnej muzyki azerbejdżańskiej, co niewątpliwie wpłynęło na specyficzną dla tego dzieła świeżość. W tle mughama „Humayun” w wykonaniu solowego oudu, miłosne wiersze Nasimiego odzwierciedlały ból straty i tęsknotę za recytuje się miłość. Wyjątkowa barwa instrumentu oudowego ma szczególne znaczenie, tworząc atmosferę wschodniego koloru życia Nasimi w ogóle. Tutaj nadanie utworu mugham, wiersze Nasimiego i charakterystyczna barwa oudu zwiększają efekt artystyczny dzieła i wzbogacić je szczególnym kolorem” (Guliyeva, 2019: 42).

„Wiersz Nasimi” A. Rzajewa można nazwać opowieścią o głębokiej twórczości wielkiego azerbejdżańskiego poety, trudnym życiu i śmierci, z zapamiętywaniem języków. Kompozytor stworzył wieczny obraz poety za pomocą środków wyrazu muzycznego.

W muzyce azerbejdżańskiej do słów Nasimiego powstało wiele utworów wokalnych. Wśród nich jest 7 seriali romantycznych Agabaci Rzayevy „Hardasan?” autorstwa Emina Sabitoglu. powieści, te utwory wokalne otrzymały II nagrodę w konkursie na najlepszy romans w 1973 roku. Ponadto możemy wymienić „Dedim ey nazli sanem” Ramiza Mustafayeva, „Didarina mushtagam”, romanse „Hagg

manam” Jahangira Jahangirowa, „Ey” Nazima Aliverdibeyova gülüm”, „Neyleram” Sulejmana Alasgarowa, „Neyleram” Saida Rustamowa, cykl pieśni Tofiga Gulijewa. Wszystkie te dzieła, zgodnie ze stylem twórczym każdego kompozytora, ożywiły wizerunek Nasimiego w muzyce, ożywiły ucieleśnienie jego poezji w muzyce za pomocą kolorowych środków muzycznych.

Wspomniane romanse należą do jasnych pereł tekstów wokalnych skomponowanych w kameralnej twórczości wokalne kompozytorów do słów azerbejdżańskiego filozofa-poety Imadaddina Nasimiego z XIV wieku. W tych romansach ukazuje się piękna jedność słów i melodii. Kompozytorzy wykorzystują podstawy muzyki narodowej, intonację melodyczną, cechy rytmiczne, ujawniają tekst w tekście wraz z dynamicznym rozwojem i wzmacniają efekt estetyczny muzyki.

Romanse te stanowią kontynuację tradycji stworzonych przez genialnego azerbejdżańskiego kompozytora Uzeyira Hajibeyli’ego wraz z romansami „Sensiz” i „Sevgili canan” opartymi na ghażalach Nizamiego. Jak we wszystkich romansach opartych na ghażalach poetów klasycznych, tak i w romansach pisanych na podstawie ghażali Nasimiego, ekspresyjne odczytywanie słów o głębokim znaczeniu, ujawnianie kolorowych odcieni muzycznych, opieranie się na intonacjach melodycznych i cechach rytmicznych mughama oraz przynoszenie korzyści ze struktury sklasyfikowanego gatunku są główne aspekty.

Różni kompozytorzy, którzy zajmowali się poezją Nasimiego, na swój sposób, opierając się na własnej kreatywności, chwalili idee odzwierciedlone w poezji Nasimiego.

Odwołanie do poezji Nasimiego znajduje odzwierciedlenie w kilku dziełach Firangiza Alizade. Wśród nich wymienić można utwory wokально-instrumentalne „Darvish”, „Zikr” napisane na podstawie ghażali Nasimiego oraz oratorium „Nasimi-Passion”. Prawykonanie tych utworów odbyło się w różnych miastach świata, we wspólnym zespole wykonawczym muzyków zagranicznych i azerbejdżańskich, i przyniosło autorowi różne nagrody.

„Derwisz” został wykonany po raz pierwszy w 2001 roku na „Schleswig Holstein Musik Festival” w Wtersen w Niemczech. Solistą był azerbejdżański piosenkarz Alim Gasimov. Skład zespołu przeznaczony jest na klasyczny septet, narodowe instrumenty muzyczne - ney, kanun oraz instrumenty perkusyjne. Utwór „Zikr” został wykonany po raz pierwszy w 2004 roku w sali koncertowej „Concertgebouw” w Amsterdamie w Holandii przez wokalistkę-solistkę Aygün Bayramową i zespół „Atlas”.

Oratorium „Nasimi-Passion” zostało wykonane po raz pierwszy w 2017 roku w sali koncertowej „Amsterdam Royal Concertgebouw” w Amsterdamie w Holandii. Utwór ten został nagrodzony nagrodą Fundacji Aga Khan, uważaną za jedną z największych nagród w dziedzinie muzyki. Na podstawie tych dzieł kompozytora przygotowano i wystawiono kilka dzieł muzyczno-scenicznych. W tym miejscu warto wspomnieć o balecie Firangiza Alizade „Dedication to

Nasimi”. Praca ta, poświęcona 600. rocznicy egzekucji Nasimiego, była wystawiona w siedzibie UNESCO w 2017 roku, a później wystawiona w Baku. Balet wystawił choreograf Naila Mammadzade w oparciu o muzykę z dzieł kompozytora „Darvish” i „Mugamsayagi” (Hasanova, 2021: 524). Utwór „Nasimi-pasja” został wystawiony w Baku w 2019 roku jako spektakl wokalo-choreograficzny.

Poezja Nasimiego zainspirowała wielu kompozytorów do zwrócenia się ku twórczości poety. Wśród dzieł powstałych w muzyce azerbejdżańskiej znajdują się dwa ghazale Nasimi Jalala Abbasowa, „Konlum Parishan” i „Ravamidir, habibi?” możemy wymienić jego dzieła na głos i orkiestrę symfoniczną, cykl „Alti Chorus” Ismayila Hajibeyova na duży chór podwójny oparty na ghazalach Nasimiego, „2 Ghazals” Rufata Ramazanowa, „Nəqşü Xəyal içindəyəm” Elnary Dadashovej („I'm in a Dream Pattern”), romanse Azada Zahida „Marhaba”, utwór Elzy Seyidjahan „Nasimi” na orkiestrę kameralną na chór mieszany a cappella.

Ponadto romanse wielu młodych kompozytorów pojawiły się w konkursach na romanse z tekstami Nasimiego ogłoszonych przez Związek Kompozytorów Azerbejdżanu i Akademię Muzyczną w Baku w konkursie „Rok Nasimi”. Należą do nich „Hardasan Yaradan?” Firudina Allahverdiyeva, „Nəsimi dünyası” İlahy İsmayılova, „Hardasan?” Vugara Mammadzadeha? itp. dzieła (Təhmirazgizi, 2019: 226).

Utwory te są zróżnicowane pod względem gatunkowym i formalnym oraz odzwierciedlają niepowtarzalny charakter pisma kompozytorów. Jednocześnie obraz Nasimiego, wewnętrzny świat poety, światopogląd i idee filozoficzne znajdują odzwierciedlenie w tych utworach, które powstają w wyniku połączenia narodowych cech muzycznych oraz klasycznych i współczesnych stylów muzycznych. W poezji Nasimiego i charakterze Nasimiego kompozytorzy, którzy podeszli do niego z własnej perspektywy twórczej, stosowali różne kompozycje

wykonawcze. Wśród tych utworów znajdują się przykłady zarówno utworów wokalnych, jak i utworów instrumentalnych, czasem o charakterze mieszanym, przeznaczonych na zespół różnych instrumentów.

Wniosek. Jak widać, w twórczości kompozytorów azerbejdżańskich powstało wiele kolorowych dzieł opartych na twórczości Nasimiego. Każdy kompozytor postrzegał poezję Nasimiego w kategoriach własnego myślenia i światopoglądu artystycznego oraz ucieleśniał ją we własnym stylu muzycznym. Dzieła te wzbogaciły dziedzictwo muzyczne, utrzymując w naszej muzyce żywą poezję poety.

Wieloaspektowe ucieleśnienie poetyckiego i muzycznego świata wielkiego azerbejdżańskiego poety İmadedina Nasimiego było powiązane z wieloma dziedzinami kultury i znalazło swoje ucieleśnienie w azerbejdżańskiej literaturze, sztuce, malarstwie, filmie i muzyce. W sztuce muzycznej, która czerpała korzyści z poezji Nasimi, jej wizerunek i poetyckie perły znalazły odzwierciedlenie w zapadających w pamięć dziełach i wzbogaciły kulturę muzyczną.

Bibliografia:

1. Hacıyeva Ş. F.Əmirov “Nəsimi dastanı” baletinin dramaturji xüsusiyyətləri // Azərbaycanşünaslığın aktual problemləri. Ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 87-ci ildönümünə həsr olunmuş I beynəlxalq elmi konfrans. 3-8 may, 2010-cu il. – Bakı-Naxçıvan-Gəncə: Mütərcim NPM. – 2010. – 348 s.
2. Həsənova C. Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqında “Nəsimi ili” // C.Həsənova. Musiqi həyatımız. Məqalələr. – Bakı: Elm və təhsil. – 2021. – s. 520-535.
3. Quliyeva L.Z. Azər Rzayevin “Nəsimi poeması”. // – Bakı: “Konservatoriya” jurnalı. – 2019, № 2 (44). – s. 38-44.
4. Təhmirazqızı S. Nəsimi və musiqi / S.Təhmirazqızı. – Bakı: Elm və təhsil. – 2019. – 228 s.

PEDAGOGICAL SCIENCES

UDC: 616.248-06:616.211-002]-058.1-07-072.2

**Makovskiy V.O., Krupchuk M.V., Shpak M.V.,
Yerechuk Y.V., Tarnavska S.I., Shakhova O.O.**

Bukovinian State Medical University

[DOI: 10.24412/2520-6990-2024-5198-19-20](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2024-5198-19-20)

**ASSESSMENT OF TEST ANXIETY AT THE PRE- AND POST-GRADUATE STAGES OF THE
TRAINING OF STUDENTS AND DOCTOR INTERNS DURING THE COVID-19 EPIDEMIC IN THE
CONDITIONS OF DISTANCE EDUCATION**

Resume.

The article analyzes the results of an anonymous survey of students and medical interns during the COVID-19 epidemic. We found that according to the test anxiety questionnaire (I.G. Sarason, 1980) no significant differences were found at the pre- and post-graduate stages of training of doctors. Intern doctors, according to the results of self-assessment, were more focused on the exam, rejecting extraneous thoughts, more responsible and self-critical.

Key words: test anxiety, students, interns

Introduction. All over the world, distance education has long occupied its socially significant niche [2], providing constant contact and intensive exchange of information between the student and the teacher (tutor), while the effectiveness of education depends on the use of various methods of presenting new information and the introduction of modern information technologies.

According to the order of the Ministry of Education and Culture of Ukraine dated April 25, 2013, N466, distance learning means an individualized process of acquiring knowledge, abilities, skills and ways of cognitive activity of a person, which takes place mainly through the mediated interaction of remote participants of the educational process in a specialized environment, which functions on the basis of modern psychological and pedagogical and information and communication technologies [1].

In order to train highly specialized specialists in medical education, it is necessary to master not only thorough theoretical knowledge, but also to acquire the competencies necessary for a future doctor. It is the application of simulation technologies of training in clinical disciplines that allow deepening the understanding of the educational material, contribute to the development of analytical and creative thinking, and the development of professional skills and abilities. At the same time, in the conditions of distance learning, the use of mannequins and simulators is not possible, which requires the search for other tools for effective training of students.

Thus, the application of simulation technologies based on virtual and/or standardized patients during distance learning, especially in the conditions of the COVID-19 pandemic, is quite relevant and requires further study [3].

Main part. *The purpose of the study was to conduct a comparative assessment of test anxiety at the undergraduate and postgraduate stages of teaching in institutions of higher medical education during the*

implementation of simulation technologies in the conditions of distance learning during the COVID-19 pandemic.

We conducted an anonymous survey of 103 people who underwent undergraduate and postgraduate studies at the Department of Pediatrics and Children's Infectious Diseases of Bukovyna State Medical University. Within the discipline "pediatrics, children's infections" classes were implemented using the method of problem-oriented learning using virtual patients and/or standardized patients. All students and interns were assessed for test anxiety according to the questionnaire of I.G. Sarason, 1980.

2 observation groups were formed: Group I - 63 students of the 6th year (average age - 22.8 years, share of women - 70.6%), Group II - 35 intern doctors (average age - 24.4 years, share of women - 94.3%). According to the main clinical characteristics, the observation groups were comparable.

While assessing test anxiety, we found that among the interviewed respondents, sweating during the exam is noted with the same frequency in both 6th-year students and intern doctors: 42.6% and 45.7% ($p > 0.05$) of cases, respectively. A feeling of panic was recorded by about 73% of the respondents of both groups. 67.6% of 6th year students and 77.1% ($p > 0.05$) of interns expressed their opinion about the possibility of not passing the exam/testing. "Stomach disorder" during testing was characteristic of about a third of the respondents of the II group (34.3%) and 42.6% ($p > 0.05$) of the respondents of the I group. The panic thought criterion: "The rest are smarter" was registered with almost equal frequency by half of the respondents of both groups. The feeling of fainting during the exam was noted in a fifth of the respondents of the I (19.1%) and II groups (25.8%, $p > 0.05$), respectively. Excitement before the start of testing was observed in the majority of respondents (88.2% and 82.8%, $p > 0.05$ of cases of the I and II groups, respectively). 60.3% of 6th-year students and only one-

fifth (20%, $p < 0.05$) of interns had extraneous thoughts during the exam/testing, which indicated more focused attention and a responsible attitude towards solving the tasks of future doctors.

The criterion "during the exam I forget what I knew" was recorded by more than 2/3 of the respondents of both groups (72.1% and 74.3%, $p > 0.05$, respectively). Before the exam, only a third of the surveyed respondents felt confident in their own abilities (32.4% and 31.4%, $p > 0.05$ of the I and II groups, respectively). 45.7% of 6th-year students and only 37.1% ($p > 0.05$) of medical interns believed that "emotional experiences did not affect academic performance." The opinion "A good result on one exam does not increase confidence in the next" was held by 44.2% of students and 48.6% ($p > 0.05$) of intern doctors. The feeling that I would have done better was present in 13.2% of respondents of the 1st group and 28.6% ($p < 0.05$) of the 2nd group, respectively, which indicated a more pronounced critical self-assessment of intern doctors. Almost 82% of the respondents of both groups felt palpitations during the exams.

Conclusions. According to the test anxiety questionnaire (I.G. Sarason, 1980), no significant differences were found at the pre- and post-graduate stages of training of doctors. Intern doctors, according to the results of self-assessment, were more focused on the exam, rejecting extraneous thoughts, more responsible and self-critical.

References.

1. Volosovets O.P., Vygovska O.V., Kryvopustov S.P., Kuzmenko A.Ya. Distance learning as an information and communication technology for undergraduate training of pediatric doctors in the conditions of modern challenges// Medical education. 2020, 3: 9-12
2. Ivankova N.A., Ryzhov O.A. Module of the pedagogical system of electronic distance learning based on cloud services// Medical education. 2020, 3:34-40.
3. Jiang Z., Wu H., Cheng H. Twelve tips for teaching medical students online under COVID-19 // Medical education online. 2021. 26 (1): 1854-1866.

Олена Тонне

Комунальний заклад «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної ради

<https://orcid.org/0000-0001-9257-4690>

DOI: 10.24412/2520-6990-2024-5198-21-25

ПЕДАГОГІЧНЕ ВОЛОНТЕРСТВО – ЯК УМОВА СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Olena Tonne

Municipal institution "Zaporizhsky Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education" Zaporizhzhia Regional Council

<https://orcid.org/0000-0001-9257-4690>

TEACHER VOLUNTEERING – AS A CONDITION FOR CREATING A SAFE EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Анотація.

У статті аналізується роль волонтерів у створенні безпечного інклюзивного середовища закладу освіти; розглядаються різні моделі взаємодії волонтерів та дітей з особливими освітніми потребами; наголошується, що для формування готовності волонтерів до взаємодії з дітьми необхідно навчити волонтерів використанню педагогічних дій, які у своїй сукупності утворюють норми та стандарти педагогічної взаємодії.

Abstract.

The article analyzes the role of volunteers in creating a safe and inclusive environment of an educational institution; various models of interaction between volunteers and children with special educational needs are considered; it is emphasized that in order to form the readiness of volunteers to interact with children, it is necessary to teach volunteers to use pedagogical actions, which in their totality form the norms and standards of pedagogical interaction.

Ключові слова: інклюзивна освіта, безпечне інклюзивне освітнє середовище, волонтер, волонтерство, педагогічна взаємодія.

Keywords: inclusive education, safe inclusive educational environment, volunteer, volunteering, pedagogical interaction.

Сучасне суспільство, яке характеризується глибокими соціальними змінами та прискореними темпами розвитку, актуалізує завдання постійного оновлення педагогічних засобів та способів, націлених на гармонізацію відносин «дитина – соціум», на пошук шляхів подальшої гуманізації педагогічних процесів, до числа яких відносяться підтримка та супровід. Однак у мінливих суспільних умовах, формування якісно нових соціальних та освітніх проблем, які торкаються дитинства, невизначеності майбутнього, необхідне подальше опрацювання внутрішньої структури цього педагогічного процесу, націленого на поглиблення його гуманістичного підґрунтя.

У більшості сучасних досліджень, присвячених розвитку інклюзивної освіти в Україні, відображений і освітній, і соціальний ефект інклюзії, яка розуміється українськими вченими як процес спільного виховання та навчання осіб з обмеженими можливостями здоров'я і однолітків, які нормально розвиваються, у ході якого діти з обмеженими можливостями здоров'я можуть досягти найбільш повного прогресу у соціальному розвитку [1].

Саме тому актуальним є завдання створення безпечного інклюзивного середовища закладу освіти. Психологічна безпека особистості та середовища невіддільні один від одного і є моделлю сталого розвитку та нормального функціонування людини у дружньому для неї середовищі. Поняття

психологічної безпеки особистості не може розглядатись окремо від психологічної безпеки середовища через тісну взаємодію цих двох структур. Психологічну безпеку не можна віднести тільки до особистісного чи соціального середовища взаємодії людей у суспільстві, тому що це поняття є актуальним показником сприятливого розвитку обох середовищ взаємодії. Розвиток особистості може відбуватися лише за умов психологічної безпеки освітнього середовища.

На сучасному етапі створення безпечного інклюзивного середовища в закладах освіти в умовах військового стану на допомогу педагогічним працівникам приходять волонтери. В умовах розвитку сучасного суспільства волонтерський рух набуває все більшого значення і стає помітним соціокультурним явищем, взяти участь в якому прагнуть сотні тисяч громадян, небайдужих до соціальних проблем [2].

Формування готовності волонтерів до педагогічної взаємодії з дітьми необхідно розглядати у контексті соціокультурного феномену педагогічного волонтерства. Цей феномен бере свій початок з перших волонтерських педагогічних практик початку XX століття. Сутність феномену педагогічного волонтерства складають, з одного боку, волонтерські та інституційні характеристики, а з іншого – педагогічні, найважливішими з яких є: альтруїстична спрямованість, сталість в діяльності,

націленість на досягнення педагогічних результатів, використання педагогічних дій у роботі з дітьми, проходження обов'язкової підготовки новими волонтерами.

У 2014 році волонтерський рух в Україні за поширенням став показовим виявом громадської самоорганізації. Серед волонтерів – люди різного віку та суспільного прошарку. Так, за даними соціологічного дослідження, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва спільно з КМІС, 32,5% українців лише протягом травня-вересня 2014 року мали досвід переказів коштів на рахунок української армії. Ще 23% громадян скористалися допомогою благодійних фондів і волонтерських організацій, передавши кошти, речі та продукти саме через ці громадські інституції. 9% громадян брали участь у магазинних акціях, купивши товари за списками для потреб армії та передавши їх волонтерам. Особисто допомагали вимушеним переселенцям речами і грошима 7% українських громадян. Безпосереднім збором коштів, ліків, речей і доставкою їх у зону проведення антитерористичної операції займалися 3% українців. 32,5% українців особисто переказали свої кошти на рахунки української армії. [3,4]

Проблема розвитку волонтерства є предметом вивчення вітчизняних та зарубіжних науковців та практиків. У роботах І. Звереві, Г. Лактіонової, В. Петровича обґрунтовано роль волонтерства у соціально-педагогічній роботі з молоддю [5,6,7]. У дослідженнях О. Безпалько, Р. Вайноли, Н. Завєрико, Н. Комарової, А. Капської розкрито технології залучення та підготовки молоді до волонтерської діяльності [5,7]. Особливості роботи волонтерів у соціальних службах для сім'ї, дітей та молоді висвітлено у працях О. Кузьменка, Н. Івченко, І. Пінчук, С. Толстоухової, К. Шендеровського та інших [4]. Волонтерство як фактор професійного становлення майбутніх соціальних педагогів розглядала З. Бондаренко. Вагомий внесок у становлення теорії волонтерства, розробку його теоретичних та методологічних засад зроблено українськими (О. Безпалько, Л. Міщик, І. Мигович, С. Пальчевський, Ю. Поліщук, А. Рижанова, М. Тименко) й зарубіжними (Р. Лінч, С. Маккарлі (США), Л. Питка, Є. Матерна (Польща)) дослідниками, які визначили сутність, ознаки, особливості, напрями та принципи волонтерської роботи [1,5,6,7].

В Україні діють безліч організацій та об'єднань, що залучають волонтерів до надання допомоги знедоленим людям. Чимала частина волонтерських організацій орієнтована на допомогу дітям, які перебувають у складній життєвій ситуації (далі – СЖС): сиротам; дітям із незаможних сімей; дітям, які опинилися у соціально-небезпечному становищі; дітям з особливими освітніми потребами (далі – ООП). Волонтери організовують свята та екскурсії, займаються духовно-просвітницькою діяльністю, надають підтримку у лікарнях, допомагають у навчанні, сприяють соціалізації важких підлітків. Все це свідчить про появу особливого педагогічного спрямування у волонтерстві.

Поняття «педагогічна взаємодія» проаналізовано у працях українських і зарубіжних учених: М. Вебером, Г. Зіммелем, Т. Парсонсом, І. Гофманом, Ч. Кулі, Дж. Мідом, Г. Блумером, Дж. Хомансом, П. Сорокіним, Т. Шибутані, Г. Андреевой, В. Загвязинським, М. Мнацаканяном, А. Ефендієвим, Г. Никіфоровим та іншими [1,5,6].

Ефективність педагогічної взаємодії волонтерів з дітьми у СЖС залежить від різних факторів, найважливішим з яких є готовність самих волонтерів до взаємодії. Педагогічна взаємодія має універсальний характер, взяти в ній участь може будь-який волонтер, який не має об'єктивних обмежень. У той самий час характер взаємодії вимагає від волонтера наявності певних знань та вмінь. Для досягнення позитивних результатів педагогічної взаємодії недостатньо лише одного бажання волонтера, потрібна комплексна та системна підготовка. У процесі взаємодії з дітьми підготовлений волонтер може сприяти вирішенню педагогічних завдань розвитку особистості.

Водночас волонтерська діяльність не є професійною, та, відповідно, поняття про готовність волонтера істотно відрізнятиметься від поняття підготовленого педагога-професіонала. Варто зазначити, що сьогодні знаходить підтримку професійно-орієнтований підхід, який полягає в тому, щоб залучати до волонтерства лише людей з уже наявними педагогічними здібностями та певною «кваліфікацією».

Для України, як і для всього світу, волонтерство є актуальним і важливим з різних причин. По-перше, як свідчить багаторічний досвід використання праці волонтерів, це ефективний спосіб вирішувати складні проблеми окремої людини, суспільства та довкілля, які часто виникають на ґрунті недостатньої турботи про суспільне благо. По-друге, волонтерство приносить у соціальну сферу нові, як правило, творчі та сміливі ідеї щодо вирішення найгостріших і найскладніших проблем. Тому саме завдяки йому безвихідні, на перший погляд, ситуації знаходять своє вирішення. По-третє, волонтерство – це спосіб, за допомогою якого кожний представник суспільства може брати участь у покращенні якості життя. По-четверте, це механізм, за допомогою якого люди можуть прямо адресувати свої проблеми тим, хто здатний їх вирішити.

У цій статті ми будемо використовувати такі визначення термінів «волонтерство» та «волонтер»: **Волонтерство** – діяльність на благо широкого загалу, що здійснюється на добровільній та безоплатній основі. **Волонтер** – людина, яка добровільно та усвідомлено займається суспільно-корисною діяльністю на безоплатній основі.

У законі «Про освіту» (2017 р.) дитина з ООП – «...особа з особливими освітніми потребами - особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту...» Аналізуючи можливі трактування цього поняття, робимо висновок, що діти з ООП мають функціональні обмеження у

розумовій, фізичній, психологічній сфері, які виникли внаслідок захворювань, недоліків розвитку, відхилень, нетипового стану здоров'я, а також через недостатню адаптованість довкілля до їхніх потреб. Дія різних патогенних факторів з одного боку та розвиток медицини, що дозволяє зберігати життя дітям з тяжкими захворюваннями, призводять до того, що кількість дітей-інвалідів в Україні збільшується [1].

Основні причини, що зумовлюють інвалідність - психічні розлади та розлади поведінки (1 місце), нервові захворювання (2 місце), уроджені аномалії (3 місце). Проаналізувавши ці дані, можна з ясністю бачити, що дві перші причини залежать в першу чергу від соціокультурного середовища. Сьогодні чітко можна простежити дві категорії дітей з інвалідністю – ті, хто виховується у сім'ях та ті, хто знаходяться у спеціалізованих установах (будинках-інтернатах). В цьому випадку важкі захворювання обтяжені сирітством. Хоча і у сімейних дітей, і у дітей-сиріт можна спостерігати такі негативні явища як дезадаптація, соціальна ізоляція, втрата самостійності, апатичність, млявість тощо. Дані проблеми показують нам, яку роль можуть відігравати волонтери у підтримці дітей з інвалідністю: профілактика захворювань, пом'якшення її наслідків, можливе подолання кризових станів, розширення соціальних зв'язків [1,5].

Початок волонтерської діяльності на благо дітей є серйозним та відповідальним кроком для волонтера. Як зазначають вчені, основними мотиваторами волонтерів до дії, є «почуття співчуття» та «вирішення конкретної задачі». У благодійних організаціях відзначають бажання ознайомитися зі світом дітей з ООП (які часто не помітні у звичайному житті), пережити новий досвід.

Цільові встановлення волонтерів залежить від категорії дітей. Якщо йдеться про дітей, що проживають у будинках-інтернатах, то це організація дозвілля, підтримка та догляд. У великих дитячих інтернатах надати індивідуальну увагу конкретній дитині з боку співробітників не завжди вдається, і волонтери можуть реалізувати це. Націленість на індивідуальне спілкування, в розвитку конкретної дитини, безумовно, є важливою цільовою складовою діяльності волонтера з надання педагогічної допомоги дітям з ООП. Не менш важливим можна назвати створення планів волонтерської допомоги дітям з ООП, які враховують цілі взаємодії та її умови.

Аналізуючи досвід волонтерських організацій, ми можемо бачити, що вони орієнтовані на комплексний розвиток дітей. У разі, якщо допомога надається дитині, яка живе в сім'ї, то основним завданням волонтерів стає включення дітей у соціальне життя, інтеграцію до освітнього середовища.

Волонтери з дітьми можуть відвідувати театри, музеї, влаштовувати свята. При взаємодії з дітьми з ООП на перший план виходять позиції «Умілець» та «Мудрець». «Умілець» набуває провідної ролі за рахунок того, що багатьом дітям недоступні елементарні побутові дії (їсти ложкою, зав'язувати шнур-

ки тощо), а волонтер може цього навчити. Можливий ще один спосіб взаємодії – перебування волонтера у ролі «співучня», в якій волонтер, навчаючись якомусь ремеслу чи навичці разом із дитиною, допомагає їй освоїти цю справу, підказує, радить.

«Мудрець» набуває здатності організувати корисну і розвиваючу діяльність, а також поділитися життєвим та духовним досвідом, про який підопічні мають дуже невиразні уявлення. Сьогодні відзначається велике значення таких видів реабілітації дітей з ООП як музикотерапія, арт-терапія, танцювально-рухова терапія. Волонтер у позиції «Мудрець» може допомогти організувати ці форми соціокультурної реабілітації дітей, взяти у них участь.

Позиція «Вчитель» виглядає не так переконаливо у зв'язку зі слабким інтелектуальним розвитком багатьох дітей (у цьому випадку йдеться про дітей з тяжкими та множинними порушеннями розвитку), проте здібності «Вчителя» формувати уявлення та поняття про навколишній світ (деякі з яких випали внаслідок відставання у розвитку) дуже цінні.

Дослідники зазначають, що у дітей з ООП частіше домінують матеріальні цінності, а ступінь свідомості життя є вкрай низькою. Волонтер у позиції «Вчитель» може допомогти дитині набутти сенсу та спрямованості життя, відкрити світ духовних цінностей.

Для сімей з дитиною з ООП важливим є отримання не тільки професійної соціальної та медичної допомоги, а й організація дозвілля, проведення занять, які розвивають. Частину цих заходів можуть проводити волонтери. Самі батьки не завжди однозначно ставляться до помічників із середовища волонтерів, головним чином через невпевненість у їх ініціативності, гнучкості, підготовленості. Але якщо волонтер зацікавлений і здатний вирішити ці труднощі, таку ідею можна вважати досить перспективною.

Для волонтера, який прийшов допомагати дітям з ООП, важливо здійснювати взаємодію у доступній для дітей формі (відповідно рівню розвитку дозвілля, зрозуміла мова). Також важливим є фізичний аспект (переміщення дітей під час прогулянки, керування діями). Волонтеру доведеться познайомитися із спеціальною літературою, за допомогою якої він зможе дізнатися про особливості розвитку дітей, пройти певну підготовку.

При аналізі дій та послідовностей взаємодії, необхідно вказати, що велике значення набувають тактильний та зоровий контакти волонтера та дитини. Цьому можуть сприяти приємна музика, прийняття однакової пози дорослого та дитини, ласкаві слова. Спочатку взаємодії предметний аспект діяльності не такий вже й важливий (волонтер може разом з дітьми ліпити, малювати, гуляти, слухати музику тощо), важливіший сам процес і комунікації. Як зазначають дослідники, перший етап взаємодії – це діагностичний. Для того, щоб організувати педагогічну взаємодію, слід докласти певних зусиль. У позиції «Вчитель» волонтер має подбати про доступність освітньої програми для дітей, її ак-

туальність, підготовці матеріалу. Так, вдалим прикладом є використання технологій казкотерапії з використанням м'яких іграшок. За допомогою матеріальних предметів (м'яких іграшок, штучних квітів) розігрується дія, змістом якої є прищеплення дітям цінностей милосердя. Учасники казки можуть не тільки послухати розповідь, а й доторкнутися до головних героїв, отримати тактильні відчуття в залежності від характеру персонажа (м'якість, черствість, податливість тощо).

Реалізуючи позицію «Умілець», волонтер може навчити дітей важливим трудовим навичкам (слюсарним, столярним, швейним), навичкам самообслуговування. При цьому застосовуються такі дії, як демонстрація, пояснення. При навчанні дитини важливо використовувати словесний супровід виконуваних дій, методи заохочення та схвалення. Порядок взаємодії може сильно різнитися в залежності від обраної справи, але загальна логіка така, що спочатку між учасниками взаємодії встановлюються довірчі відносини, навчання елементарним навичкам та вмінням (так, наприклад, у швейній справі – правильне використання інструментів, виконання перших стібків), тренування на непотрібному матеріалі (наприклад, на старому одязі), творчі завдання (пришити аплікацію).

Важливою технологією взаємодії волонтерів та дітей може стати взаємне (парне) навчання (Д. Мітчелл). При парному навчанні один учень (у нашому прикладі волонтер) може навчати іншого учня (дитина з ООП) при спостереженні вчителя (фахівця).

У позиції «Мудрець» при організації взаємодії надзвичайно важливо використати соціокультурні можливості. Для духовно-просвітницьких цілей діяльності як такі можуть бути використані поїздки в храми, монастирі, культурні осередки. Обмежені можливості не заважають дітям відчувати духовні явлення, молитися, переживати події богослужіння. Дії волонтера з надання педагогічної допомоги можуть бути спрямовані на пояснення незрозумілих дитині моментів духовної практики (слів молитов, призначення обрядів, сенсу богослужбових дій), підтримку духовних устремлінь, допомога у вирішенні важких духовних питань (сенси життя, причина страждань, причетність Бога до подій у житті дитини).

Для того, щоб бути наставником, можливо використовувати ті творчі уміння, якими володіє волонтер. Як приклад можна навести гру на гітарі. За допомогою виконання популярних пісень можна не тільки знайти можливість контакту, а також матеріал для розмови, обговорення актуальних проблем. Особливістю дітей з ООП є і обмеження комунікативної сфери. Багато дітей не говорять або мають «свою мову», тому часто фахівці вказують на необхідність використання альтернативних форм комунікації, таких як жести, міміка, малюнки,

При взаємодії з дітьми з ООП волонтери вказують на такі труднощі: страх, незнання способів взаємодії, іноді зустрічається бридливисть. Ці проблеми обумовлені відгородженістю життя ді-

тей-інвалідів від суспільства, соціальною ізоляваністю. Діти часто важко висловлюють свої думки, можуть швидко змінювати настрій, відмовляти у послуху. Проблемою є надмірна або навпаки, недостатня активність дітей. Деякі волонтери відзначають ревності, образи. Спостерігається і неузгодженість вербальної та невербальної поведінки дітей. До того ж чимало клопоту волонтерам доставляють несподівані реакції (несподівані дотики, схоплювання предметів). У дітей з ООП, що особливо проживають в інтернатах, знижена здатність адаптації до нових ситуацій, через це поява нових людей у їхньому житті може призвести до стресу. Відзначається також і підвищена стомлюваність.

Також у кожній окремій групі дітей з ООП є власні труднощі: у незрячих дітей – часта інтровертність (яка може призводити до егоцентризму), у аутистів – прагнення до самотності тощо. Часто буває, що на заняттях із волонтерами збираються діти з особливостями розвитку, і волонтеру необхідно організувати групову роботу з огляду на ці умови. Дуже корисним є звернення до таких якостей, як взаємовиручка та співчуття, коли волонтер просить більш розвинених та адаптованих дітей допомогти тим учасникам заняття, які мають труднощі.

Одними з ключових навичок подолання є розвиток у собі духовно-моральних якостей (терпіння, смиренність, жертвне кохання), робота у команді. Дуже вдалим для подолання труднощів є той факт, що діти з ООП, як правило, доброзичливі до волонтерів та емоційно демонструють це. Безумовно, підвищення обізнаності волонтерів про особливості розвитку дітей-інвалідів та їх захворювання допоможе побудувати стратегію взаємодії. На початковому етапі встановлення контакту може допомогти прийом «включеного спостерігача», при якому волонтер спочатку спостерігає за діями дитини (наприклад, у настільній грі), а потім, дочекавшись запрошення дитини, взаємодіє з нею у вигляді ігрових процесів. Волонтеру важливо стежити за поведінкою дитини, чуйно реагуючи на зміни у поведінці та душевному стані. Благотворний вплив має режим «повного контакту», коли дитина знає, чим вона зайнята і відчуває, що волонтер уважний до нього, співчуває та співпереживає. Тоді велика ймовірність, що дитина навчиться справлятися зі своїми емоціями та почуттями, приймати норми та культуру поведінки.

Отже, можна зробити висновок про те, що для формування готовності волонтерів до взаємодії з дітьми необхідно навчити волонтерів використанню педагогічних дій, які у своїй сукупності утворюють норми та стандарти взаємодії, а також створити умови для прийняття та осмислення реалізованих педагогічних позицій та соціальної ролі волонтера-педагога у контексті діяльності волонтерської організації.

Список літератури:

1. Гладуш В. А. Інклюзивний освітній процес і волонтерство: досвід співпраці / В.А. Гладуш // Народна освіта. Електронне наукове фахове видання. – №4. – 2014. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2581

2. Звіт дослідження «Волонтерський рух в Україні». URL: [http:// www.gfk.com/ua/news-and-events/news/pages/report.aspx](http://www.gfk.com/ua/news-and-events/news/pages/report.aspx)
3. Корнієвський О. А. Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики. – К. : НІСД, 2019. – 36 с. URL: <http://niss.gov.ua/>
4. Махначова Н. М., Семенюк І. Ю., Януш М. П. Волонтерський рух як форма самоорганізації населення у вирішенні нагальних проблем громади // Theoretical and Metodological Approaches to the Formation of a Modern System of System of Enterprises, Organizations and Institutions' Development: Collective Scientific Monograph (1st edition). Dallas, USA: Primedia eLaunch LLC, 2019. P. 119-130.
5. Мигович І. І., Лукашевич М. П. Теорія і методи соціальної роботи: навч. посібник. – К., 2022. – 166 с.
6. Міщик Л. І. Соціальна педагогіка: досвід та перспективи. – Запоріжжя: ЗДУ, 1999. – 248 с.
7. Соціальна робота в Україні: навч. посіб. / І. Д. Зверева, О. В. Безпалько, С. Я. Марченко та ін.; За заг. ред. І. Д. Зверєвої, Т. М. Лактіонової. – К.: Центр навчальної літератури, 2014. – 256 с.

Китиева Малика Ибрагимовна
к.э.н., доцент кафедры «География. БЖД»
Ингушский государственный университет

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МОДУЛЬНОЙ ТЕХНОЛОГИИ В ПРЕПОДАВАНИИ ГЕОГРАФИИ КАК СРЕДСТВО ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБУЧЕНИЯ

Kitieva Malika Ibragimovna

THE USE OF MODULAR TECHNOLOGY IN GEOGRAPHY TEACHING AS A MEANS OF IMPROVING LEARNING EFFICIENCY

Аннотация

Современные образовательные технологии в преподавании географии представляют собой активные методы обучения, включающие в себя использование географических информационных систем, виртуальных экскурсий, интерактивных карт и других современных образовательных ресурсов. Эти методы способствуют улучшению усвоения материала и развитию у студентов навыков работы с данными, анализа и пространственного мышления в географии. В данной статье рассматриваются модульные технологии в преподавании географии, их влияние на обучение и перспективы развития в образовательной деятельности.

Abstract

Modern educational technologies in teaching geography are active teaching methods, including the use of geographic information systems, virtual excursions, interactive maps and other modern educational resources. These methods help to improve the assimilation of the material and develop students' skills in working with data, analysis and spatial thinking in geography. This article discusses modular technologies in geography teaching, their impact on learning and development prospects in educational activities.

Ключевые слова: современные образовательные ресурсы, модульные технологии, география, усвоение материала, обучение, перспективы развития.

Keywords: modern educational resources, modular technologies, geography, learning, learning, development prospects.

Современное образование стремится к постоянному развитию и совершенствованию, что требует внедрения инновационных технологий в учебный процесс.

География, как школьный учебный курс, с одной стороны, отражает содержание географической науки во всей её многогранности, с другой – обладает значительным развивающим и воспитательным потенциалом. Исходя из специфики предмета «География» имеются особенности применения современных технологий обучения этому предмету в школе. Они связаны с использованием информационных технологий, карт, моделей природных процессов и явлений, коллекций минералов и горных пород, почвенных образцов, гербариев, статистического материала социально-экономического и физико-географического содержания, таблиц, схем, графиков.

Современные образовательные технологии, используемые в процессе изучения географии, представляют значительный инновационный потенциал в области образования. Они предоставляют преподавателям и учащимся богатый арсенал инструментов и ресурсов, которые могут значительно улучшить процесс обучения и понимание географических концепций. Внедрение инновационных технологий может повысить мотивацию учащихся, способствовать развитию критического мышления, развивать цифровые навыки и создавать возможности для индивидуального обучения.

Новые образовательные стандарты требуют от учителей географии знания не только психолого-педагогических дисциплин и методов преподавания географии, но и более конкретных методических вопросов, которые решаются с помощью новых образовательных технологий обучения. Компетентность учителя заключается в применении их на уроках географии и во внеурочное время с целью достижения запланированных результатов обучения и формирования у учащихся целостной географической картины мира.

Современные педагоги заявляют о необходимости формирования компетентности у учащихся с акцентом на самообразование и самоконтроль в процессе социализации [3]. Приоритетом считается овладение общими интеллектуальными академическими навыками, а не приобретение знаний как таковых. Этим требованиям отвечает технология модульного обучения, которая, по сравнению с традиционными методами, позволяет каждому студенту достигать более высоких результатов в учебной деятельности, создавать условия, способствующие саморазвитию, приобретать потребность в дополнительной познавательной работе, обеспечивать высокий уровень мотивации к обучению.

Сущность данной технологии состоит в том, что обучающийся самостоятельно (или с определённой долей помощи) достигает конкретных целей учения в процессе работы с учебным модулем. Модуль – это целевой функциональный учебный блок, в котором объединены учебное содержание и

технология овладения им. Содержание обучения представлено в законченных самостоятельных комплексах (информационных блоках), усвоение которых осуществляется в соответствии с целью модуля. Дидактическая цель, которая формируется для обучаемого содержит в себе указание не только на объём знаний, но и на уровень его усвоения [3]. Модульные уроки подразделяются на учебные элементы или этапы урока. Отличительной особенностью модульной технологии является то, что для каждого учебного элемента разрабатываются свои частные дидактические цели. Модуль должен соответствовать по времени его освоения уроку или занятию, так как эффективность работы с одним модулем может быть снижена при его разрыве на несколько уроков. Системная работа по модульной программе предусматривает чёткое структурирование курса по темам, урокам и количеству часов. Внутри отдельной темы модульные уроки автономны и в то же время взаимозаменяемы, то есть представляют собой цикл.

Модульное обучение предполагает также изменение форм общения между преподавателями и учащимися. Учитель общается с ними как через модули, так и напрямую - с каждым в отдельности. Именно модули позволяют переводить обучение на предметно-ориентированную основу. Отношения между учителем и учеником становятся все более паритетными. Каждый ученик большую часть времени работает самостоятельно, изучая постановку целей, планирование, контроль, организацию и

оценку своей деятельности. Таким образом, каждый может определить уровень своих знаний, выявить пробелы в знаниях и способностях. Несомненно, что учитель также управляет учебно-познавательной деятельностью учащихся через модули и напрямую, но это более широкое и, прежде всего, чисто целенаправленное управление.

Модульная технология характеризуется следующими особенностями:

- гибкость (адаптация к индивидуальным особенностям обучаемых);
- динамика (обучение видам и методам деятельности);
- мобильность (создание сетей, взаимозаменяемость и мобильность модулей в рамках отдельной темы);
- возможность проведения модульных занятий на разных этапах образовательного процесса (изучение, закрепление, обобщение);
- изменение форм общения между преподавателями и учащимися. Каждый модульный урок состоит из обучающих элементов. Обучающий элемент - это последовательные шаги, алгоритм работы учащихся, с которыми непосредственно работает учащийся.

В модулях используются различные образовательные информационные носители. Поскольку обучающие элементы напрямую связаны с инструментами обучения, их основные типы можно выделить в зависимости от носителя учебной информации. (табл.1)

Таблица 1

Типология учебных элементов на основе носителя учебной информации

Учебный элемент (УЭ)	Носитель учебной информации	Указания обучающемуся к применению
Текстовый	учебник, дополнительная литература, материалы периодической печати	прочитать, выделить главное, составить конспект, таблицу, план и т. д.
Иллюстративный	фото, рисунки	определить, установить, сравнить, составить характеристику, описать, составить рассказ и т. д.
Табличный	таблицы, графики, схемы	определить, описать, сравнить и т. д.
Словесный	учитель, докладчик, лектор	прослушать и выполнить задания, ответить на вопросы, составить список вопросов, составить план, конспект и т. д.
Компьютерный	базы данных, мультимедийные средства обучения	прочитать файл, рисунок, выполнить тест, выполнить практическую работу и т. д.
Аудивизуальный	видео, кино, слайды, записи, диски	ответить на вопросы, составить свой комментарий и т. д.
Натурный	географические объекты, наблюдения за географическими объектами	научиться определять географические объекты, составлять схемы и т. д.
Смешанный	несколько носителей информации	разнообразные

Некоторые педагоги высказывают мнение, что использование модульной технологии может привести к однообразности учебного процесса, что, по их мнению, может уменьшить интерес учащихся к изучаемому предмету. Между тем, модульная технология содержит широкий спектр различных форм образовательных элементов. Наиболее распространенной формой являются академические

элементы, в которых учащиеся знакомятся с различными когнитивными проблемами, а в инструкциях обучающимся предлагается решать их, используя традиционные методы самообучения. Все приведенные выше примеры являются академическими. В модульном классе элементы академического обучения могут сочетаться с различными иг-

ровыми элементами обучения. Первое предпочтительнее для изучения нового материала, второе - для закрепления и практического применения.

Игровые учебные элементы являются эффективным способом вовлечения студентов в процесс обучения и мотивации к изучению материала. При использовании модульных технологий в обучении географии, игровые элементы могут быть интегрированы для создания интересных и познавательных заданий. Вот несколько примеров игровых учебных элементов при модульном обучении:

1. Квизы и викторины: Создание интерактивных квизов или викторин по географическим темам, где школьники могут проверить свои знания и соревноваться между собой.

2. Географические головоломки: Предложение учащимся решить головоломки или задачи, связанные с определением географических объектов на карте или разгадыванием географических загадок.

3. Игровые симуляции: Создание игровых симуляций, где ученики могут испытать себя в роли географов, исследователей или даже руководителей страны, принимая решения и видя последствия.

Использование игровых учебных элементов в модульном обучении географии поможет не только сделать процесс обучения более увлекательным, но и способствует развитию навыков сотрудничества, анализа и решения проблем.

Основной смысл модульного обучения заключается в том, что ученик может работать по предлагаемой ему учебной программе самостоятельно или при консультационно-координирующей помощи учителя. И у него есть возможность выбрать индивидуальный путь своего развития с учетом своих способностей, возможностей и потребностей. Модульное обучение характеризуется углубленным

изучением теоретического материала через продвинутые модули, алгоритмизацией учебной деятельности, полнотой и согласованностью когнитивных циклов. Модуль рассматривается как функциональный узел, который предназначен для достижения определенных дидактических целей. Эти цели достигаются путем организации самостоятельной познавательной деятельности учащихся.

Таким образом, использование модульных технологий в преподавании географии призвано улучшить качество образования и обогатить учебный процесс, а также помочь учащимся успешно адаптироваться к современному информационному обществу [1].

Список использованной литературы:

1. Бекназаров Ф.Х., Мирзаева Ф.Б., & Хидиралиев К.Э. (2021). использование инновационных технологий на уроках географии. Экономика и социум, (12-1 (91)), 846-851.
2. Магсумова, И. Р. Реализация модульной технологии обучения на уроках географии / И. Р. Магсумова // Вызовы XXI века: Материалы всероссийской студенческой научно-практической конференции. – Набережночелнинский государственный педагогический университет, 2022. – С. 215-218.
3. Цуркан, Н. В. Модульные технологии обучения как составляющая современных педагогических технологий / Н. В. Цуркан, Д. В. Шведов // The Scientific Heritage. – 2020. – № 45-3(45). – С. 24-27.
4. Чыонг, Т. Х. Влияние блочно-модульной технологии на самообучающуюся деятельность при изучении и преподавании географии / Т. Х. Чыонг, С. А. Абдулвагабова // Известия Дагестанского государственного педагогического университета. Психолого-педагогические науки. – 2022. – Т. 16, № 3. – С. 88-95.

PHILOLOGICAL SCIENCES

УДК 821.111

Dadashov Joshgun

Azerbaijan University of Languages

Azerbaijan, Baku

[DOI: 10.24412/2520-6990-2024-5198-29-32](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2024-5198-29-32)

INTERACTION OF FANTASY AND POSTMODERNISM IN THE CREATIVITY OF MICHAEL MOORCOCK

Abstract.

The article talks about the interaction of novels written in the genre of fantasy with the principles of postmodernist development. The coexistence of the works written in both genres is primarily due to their decision on the borders of fantasy and reality. The fantasy genre coexists with the aesthetic principles of postmodernism in the English literature, and this interaction is widely reflected in the article as the main features of Michael Moorcock's creativity.

Key words: Michael Moorcock, English literature, fantasy, postmodernism

Introduction. The genre of fantasy created in the 20th century maintains its reputation in literature in the 21st century. The emergence of the fantasy genre coincides with the formation and organization of postmodernism, and it seems that it is for this reason that it can go hand in hand with postmodernism, which brings together all artistic and aesthetic ideas. Postmodernism, as a cultural phenomenon of the 20th century, has maintained its influence in the modern era, and the interaction of the fantasy genre with it is understood and understandable from this point of view. Contemporary literature, which is in various relationships with each other, tends to the mixture of literary types and genres, polyphony, prefers quotations and intertextuality, and stands out for its closeness to postmodernism. Lance Olsen writes that postmodernist fantasy is the literary equivalent of deconstructivism [7, p.26]. One can't disagree with these views of the critic. Indeed, the presence of both on the borders of fiction and reality brings them closer. The polyphony existing in postmodernism can synthesize it with any literary genre. This, in turn, is a characteristic of the fantasy genre. In the artistic world of fantasy, the fantastic, mystical and mythical worlds come together; mythical heroes appear with the characteristics of modern man. Fiction with reality forms the plot line of fantasy, as in postmodernist literature. Myths, legends and fairy tales become a part of the author's creativity, providing fiction fantasy with religious-folklore examples.

It should also be noted that when the genre of fantasy was created in the literature of the 20th century, it mostly went together with fantastic literature and adopted plots and motives from it. However, its characteristic features are different and the writer tells the stories based on his imagination with the help of magical and mystical forces. In other words, the fantasy genre describes the writer's imagination, the artistic world created by the writer. In the book "Exploring Children's Literature" prepared jointly by Nikki Gamble and Sally Yates, they interpret the fantasy genre as "mythical creatures and wizards live in this world, and they are the author's imagination, an environment where the real world doesn't exist" [6, p.120].

The similar situation of postmodernist literary prose and fantasy suggests that postmodernist reality and the fantastic world and fantastic reality are interconnected and contain a whole. In other words, it is a special kind of fictional world that is different from the real world. Yegana Abdullayeva, a researcher studying this problem, explains fictionality, which is a feature of postmodernist literature, as follows: "What distinguishes the postmodernist narrative from the narratives of other pre-existing artistic systems is that it reworks known texts into a textual space between fiction and reality" [2, p.109]. Fantastic elements, common genre features of folklore and postmodernist literature, fantasy, can move from one genre to another according to the artistic-aesthetic principles of postmodernism. Such polyphonism erases the boundaries between the real world and the fictional world, and ensures integration between genres. In this regard, Maral Yagubova said that in postmodernism, "it is impossible to separate reality and imagination from each other. In metafiction, which is a model of postmodernist literature, the borders of fiction and reality are completely violated" [11, p. 121].

As for the English literary prose, Osama Alsharab writes completely correctly that "English literature, as a whole, has been affected by the postmodern era. This includes fantasy literature, which is a genre of postmodern literature. It is important to note that fantasy literature borrows characteristics from postmodern literature [1, p.52]. In fact, the fantasy genre appears together with the aesthetic principles of postmodernism in English literature. We can observe the most vivid example of this interaction in the creativity of the modern English writer Michael Moorcock (1939). If we look at M. Moorcock's extensive creativity, we can see that there are themes of returning to folklore-mythological roots, the universality of the world model, dual reality and time travel. His series of novels "The Elric of Melniboné" (1961–2022), "The Swords Trilogy" (1971–1974), and "The Dorian Hawkmoon" (1967–1975) are notable for their synthesis of fantasy and postmodernism. In particular, it can be seen that fantasy and post-

modernist incitement work together in the writer's novels about Jerry Cornelius, "The Final Programme" (1969), "A Cure for Cancer" (1971), "The English Assassin" (1972), "The Condition of Muzak" (1977): the synthesis of fantasy, detective and postmodernism are features that bring together the idea-content of the novels mentioned.

Experiment. The character of Jerry Cornelius created by M. Moorcock is one of the best examples of fantasy literature. This image combines a rock star, a great scientist of the time, a physicist, a murderer, and he is literally the anti-hero of postmodernist literature. It can also be considered an example of magical, mystical and fantastic development from postmodernism, the peak of M. Moorcock's creativity, "the most important author of sorcery and magic in general, sword fighting" [8, p.18]. It should also be noted that events containing magical, fantastic and mystical elements bring M. Moorcock's Jerry Cornelius closer to the heroes of X. L. Borges. Apparently, it is for this reason that Ralph Willett interprets M. Moorcock's inclination towards mysticism as "itself a hoax, reminding us not only of Borges, but also of Poe" [9].

Jerry Cornelius's initials begin with "J.C." and some critics take this image as a sign of Jesus Christ. The Eternal Champion is also able to die and resurrect, is a healer, and has healing properties when needed. By the way, let's note that the series of novels about Jerry Cornelius was written between 1960 and 1970. Stories about England of these years, its capital London, make up the content of the novels. Jerry Cornelius, the hero of the novel, embodies both a real person and an inhabitant of a magical, fantastic world, covered in mysticism from head to toe. He is both a scientist in the field of physics and a religious person, he lives in discos and entertainment clubs, and he is withdrawn and "hides" in his own world. But in the end, he becomes the Messiah.

As Jerry Cornelius transfers from novel to novel, he sometimes becomes a man and sometimes an invisible creature; he dies at the end of one novel and reappears as if nothing happened in another novel. This is also due to the fact that the hero lives in a postmodern textual space and can appear in alternative realities. On the other hand, such a shift is related to the play premise of postmodernism, and Jerry Cornelius, as we mentioned, is the anti-hero of postmodernism. It should also be noted that the character of Jerry Cornelius is intended as a parody of another hero of the writer - Elric from Melniboné. It is known that Elric is albino, while Jerry Cornelius has dark black hair; Elric tends to be more melancholic, while Jerry Cornelius likes to have fun and laugh. They are united only by the Eternal Champion, who has never known each other, but is a traveler of the same path. Through the presence of Jerry Cornelius, the hero of the mythical fantasy, the reader sees the changes that may happen in the future, but at the same time understands the reality of today's world. Jerry Cornelius embodies the hypocrite man of the modern world as a gun-wielding assassin, politician, gamer, revolutionary, scientist and religious man. According to Delta Dart, he is a character who is constantly forced to play, moving from role to role: "In a

way Jerry Cornelius and all the multiverse books are about shifting identities to suit one's context. ...in the modern world, in other words, you have to learn to weave and dodge and drift and take advantage of what the moment offers... The trick is to choose your masks. To choose your roles. And play them consciously as roles [4, p.420].

Discussion and results. Jerry Cornelius is half-human in "The Final Programme". He often changes his appearance, after each change he hardly returns to his original state. Sometimes he complains about his situation. His ideal in life is his sister Catherine, and all his efforts are to find her, thus to gain his own identity. His brother Frank uses him according to his own purpose and opposes his wishes. It is interesting that M. Moorcock adds elements from the traditional adventure fiction and surrealist writing technique to the postmodern development. The aesthetic principles of Surrealism are primarily manifested in war scenes with the participation of flying ships and airships. In addition to ordinary people, Jerry Cornelius is surrounded by the inhabitants of the mystical world. The mythical, fantastic world created by the writer's imagination is reminiscent of a witches' ball-masquerade. At its center is Jerry Cornelius, who changes his appearance at any time. As Frank Weinreich rightly points out, "fantasy in its beginnings abstained from playing with reality, instead it invented whole different worlds of magic and weirdness, which stated unmistakably that they lead beyond the borders of reality" [10, p.16].

Jerry Cornelius, who doesn't care about the world, lives flexibly and carelessly, is loved by the reader despite all the antihero characteristics. It is no coincidence that in the novels "A Cure for Cancer" and "The English Assassin" he becomes a mystical hero, standing between reality and fiction, but expressing the desires of a modern man. For this, M. Moorcock turns to newspaper pages and websites, "loads" the hero with news known to everyone, and turns him into a news carrier. The novel "The Final Programme" is a description of a dystopian world, a real image of future events.

We can clearly see this in the content of the work: Jerry must enter the father's house and get the documents that his brother Frank has hidden. Knowing all the ins and outs of the house, Jerry is able to accomplish this mission, but is unable to save his sister, who is hidden in the basement. Abstract and chaotic events take place around this plot. In the end, with the help of a super computer, the desire to create an ideal human is realized. This new type of person is Jerry, who happens to be a member of both sexes. Those who see the new creature kneel in front of it and marvel at the latest invention of science. Covering a mystical, fantastic plot, the novel ends with a vision of a new invention.

As for the novel "A Cure for Cancer", it is more reminiscent of a postmodernist collage of absurd events. In this novel, Jerry Cornelius lives in a world at war with himself, fighting against the harsh laws of his country, which is also ruled by his brother. It seems that the search for the "cancer medicine", which is a product of the writer's imagination, implies the application of the decaying structure and the values that are against

the person. This novel also stands out as a true description of the people of London. Life in this city has lost its stability. The world politics has turned into an unsolvable knot. As a whole, the work is a description of a society living in crisis. At the borders of fantasy and postmodernist development, what man and the technology that surrounds him is capable of is revealed. M. Moorcock's writer imagination manages to show the scope of the crisis prevailing in the world. Marking people and technology as an interdependent and mutually defining reality, Scott Bukatman writes that "Western culture is experiencing a crisis caused by technologies" [3, p. 38]. These ideas are an important part of the idea-artistic features of M. Moorcock's novel.

In the novel "The English Assassin", although Jerry Cornelius is an English assassin, the reader witnesses his own death. Throughout the novel, Jerry lives in a coffin, where he rests and lives. As a whole, the novel deals with a crisis of chaos in the noisy streets of London, which have already become ruins. The inhabitants of the city – Jerry's mother and brother – are eager to fulfill their wishes in this hustle and bustle. Jerry's incredible adventures go hand in hand with all the ugliness faced by modern man, and against the background of the banality of everyday life, it does not seem so scary. But in all cases, M. Moorcock creates mystical and fantastic situations, he can keep the reader tense in the artistic world of his fantasy.

On the other hand, the novel "The English Assassin" describes a world where the apocalypse is happening. The chaos reigning in the country, the empty, ruined London comes alive before the reader's eyes with all its horror. Jerry is again at the center of events. London is gradually going bankrupt, and the city's population is engulfed in endless conflicts. In other words, the mystical, fantastic world created by the writer shows the true face of degradation, chaos and absurdity. Michael D.C. Drout writes that "The fantasy creates the reality, and Borges writes as if both are equally real, inhabiting, as they do, the minds of his readers. Borges's uses the techniques to provide a false documentary trail, a pseudo-authority for his fantasy" [5, p. 60]. It is no coincidence that M. Moorcock is also compared to Borges due to the mystification and fictionality created in his works. M. Moorcock, who combines his fantasy with the development principles of postmodernism, follows Borges, "writes as if both are equally real".

The last novel by Jerry Cornelius, "The Condition of Muzak", also deals with an apocalyptic world. English civilization is already destroyed, and the writer turns this spiritual death into an apocalyptic image. Relations between people have disappeared; moral degradation has spread to all areas of culture and art. People were forced to wear masks. This compulsion also affected Jerry's life. For this reason, he is forced to wear the mask of comedy del arte – the mask of Harlequin. Harlequins play on stage, Jerry Cornelius plays in life. This is the idea that the writer conveys in the work: all the characters on the stage have to play, they play their part, and they enter any role. You have to play and become Harlequin to make your way in the apocalyptic world.

Jerry Cornelius also experiments with different characters and different images. He wants to make a decision in London, but his hometown, like its inhabitants, has long lost its image. London, England and Europe have long been removed from civilization and live by neighborhood laws based on agriculture.

In this regard, the novel "The Condition of Muzak" is an apocalyptic premonition, a warning to the human race that forgets the past and doesn't take the present and the future seriously. M. Moorcock's authorial fantasy creates a model of "a different world within the real world that is a part of it" [6, p. 121], as Nikki Gamble points out. Undoubtedly, this world arises from the interaction of fantasy and postmodernism.

Conclusion. The fantasy created in the postmodern period is characterized by features such as intertextuality, hypertextuality, metatextuality, simulacrum, the dissolution of the character in the novel. The postmodernist novel is characterized by the disappearance of the traditional hero type and the social character of the characters. In this respect, the postmodern novel and fantasy are similar: in both genres, the hero is the personification of an idea rather than the personification of individuality. In both genres, the emphasis is not on how things end, but how they are described. The artistic world created by fantasy changes one's attitude to vital issues such as escaping from reality and being able to name reality. This doesn't mean that the fantasy is far from reality. However, in order to refute it, he tries to convince the reader by bringing together what is possible and what is not possible on the borders of reality and fiction. For this reason, the main feature of fantasy is related to the loss of boundaries between reality and fiction.

In the postmodernist novel, truth and fiction, reality and fantasy often step in the form of rhizomes and fragments. Such novels manage to bring together different cultural concepts. Fantasy also tries to see its depicted characters as they are in the real world, to see events in a realistic and mystical or fantastical image. Through such novels, the reader moves into a mystical, magical world, but at the same time doesn't lose touch with reality, values what happens in the work as the writer's imagination. The characteristic feature of fantasy is based on the stories in the artistic world based on the writer's imagination. Thus, we can come to the conclusion that M. Moorcock's character Eternal Champion (Jerry Cornelius) is a perfect example of the fantasy genre. It is this image that paves the way for changing the structure of the imagination of the fantasy, for the idea of being an inhabitant of not one but several worlds. This, in turn, parallels the postmodernist idea that truth is multifaceted.

References:

1. Alsharab O.F. The Influence of Postmodernism on the Popularity of Fantasy Literature // Master's Thesis. Near East University. Nicosia, 2019. 109p.
2. Abdullayeva Ye. A. Fictionality in a Postmodern Novels (Based on the Creativity of Jasper Fforde) // International Journal of Innovative Technologies in Social Science. 7(28), 2020, 109-113p.

3. Bukatman S. Terminal Identity: The Virtual Subject in Postmodern Science Fiction. Duke University Press Books. 1993. 424 p
4. Dart D. Fractal Fantasies of Transformation: William Blake, Michael Moorcock, and the Utilities of Mythographic Shamanism// Extrapolation. 2004. https://www.academia.edu/109549328/Fractal_Fantasies_of_Transformation_William_Blake_Michael_Moorcock_and_the_Utilities_of_Mythographic_Shamanism?sm=b
5. Drout M.D.C. Rings, Swords, and Monsters: Exploring Fantasy Literature. Wheaton College. 2006. 65p.
6. Gamble N., Yates S. Exploring Children's Literature. SAGE Publications Inc. 2008. 210p.
7. Olsen L. Ellipse of Uncertainty: An Introduction to Postmodern Fantasy. Praeger. 1987, 145 p.
8. Scroggins M. Michael Moorcock: Fiction, Fantasy and the World's Pain. McFarland & Company. 2016. 212p.
9. Willett R. Moorcock's Achievement and Promise in the Jerry Cornelius Books // Science Fiction Studies. №8, Volume 3, Part 1, March 1976. <https://www.depauw.edu/sfs/backissues/8/willett8art.htm>
10. Weinreich F. Fantasy – Definition, History, Characteristics and Meaning. 2011. https://www.academia.edu/21887096/Fantasy_Definition_History_-_Characteristics_and_Meaning?uc-g-sw=740541
11. Yagubova M. Quantum Physics and Literature // Poetika. izm, 2019, № 1, 110-122p.
12. Yates S. Exploring Children's Literature. SAGE Publications Inc. 2008. 210p.

PHILOSOPHICAL SCIENCES

УДК 1(091)

Виталий Александрович Скопа
доктор исторических наук, профессор,
член-корреспондент РАН,
заведующий кафедрой философии и культурологии
«Алтайский государственный педагогический университет»

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ КУЛЬТУРНОЙ ПАМЯТИ В ИСТОРИЧЕСКИХ ТИПАХ КУЛЬТУР

Vitaly Aleksandrovich Skopa
Doctor of Historical Sciences,
Head of the Department of Philosophy and Cultural Studies
"Altai State Pedagogical University"

FUNCTIONING OF CULTURAL MEMORY IN HISTORICAL TYPES OF CULTURES

Аннотация:

Категория памяти является одной из наиболее популярных в современных гуманитарных исследованиях. Культурная память по способу сохранения различна для разных типов культур. Общества, вырабатывая культуру памяти о прошлом, продуцируют собственные воображаемые образы и проносят свою идентичность сквозь смену поколений, делают они это совершенно по-разному. Благодаря культурной памяти человеческая жизнь приобретает двухмерность, которая сохраняется на всех стадиях культурной эволюции.

Abstract:

The category of memory is one of the most popular in modern humanities research. The method of preservation of cultural memory is different for different types of cultures. Societies, developing a culture of memory of the past, produce their own imaginary images and carry their identity through the change of generations; they do this in completely different ways. Thanks to cultural memory, human life acquires a two-dimensionality that is preserved at all stages of cultural evolution.

Ключевые слова: культура, память, сознание, общество, социальная философия.

Key words: culture, memory, consciousness, society, social philosophy.

В последнее время все больше внимания в гуманитарной среде приковано к проблеме культурной памяти. Однако единого подхода к осмыслению ее сущности так и не выработано. Дискуссионным остается и представление о ее функциях, о той роли, которую она играет в социокультурном пространстве [9].

Культурная память по способу сохранения различна для разных типов культур. Общества, вырабатывая культуру памяти о прошлом, продуцируют собственные воображаемые образы и проносят свою идентичность сквозь смену поколений; и делают они это совершенно по-разному. Кроме того, память любой культуры внутренне неоднородна, в ней присутствуют постоянно воспроизводимые в жизни людей стереотипы, традиции и нормы повседневной жизни. Эту часть культурной памяти, постоянно воспроизводимую в житейской практике, современный немецкий египтолог Я. Ассман называет «живой памятью» культуры [2].

Особую часть памяти составляет культурное наследие – часть памяти, которая отделяется от практики, но сохраняется как наследие предков, имеющее непреходящее значение для всех последующих поколений. Именно культурное наследие играет особую роль для формирования коллективной идентичности. Любой исторический тип культуры

в своей конкретности представляет неразрывное единство двух составляющих – актуальной культуры и культуры накопленной или культурной памяти. Под актуальной понимается та часть культуры, которая непосредственно функционирует в данном обществе и выражается в повседневных проявлениях – культуре труда, быта, поведения [1, 4].

Культурная память в отличие от актуальной памяти, по мнению Я. Ассмана, представляет собой определенную культурную деятельность, которая непосредственно не участвует в воспроизводстве общественной жизни [2]. Это как бы отложенные, но не стертые прогрессом старые знания и умения, лежащие в основе современного уровня развития и при необходимости извлекаемые из забвения.

Представление о том, что существуют доисторические народы, не имеющие исторического сознания, в настоящее время уступило место пониманию того, что бесписьменные общества обладают «чувством прошлого» [6, 8]. В доисторический период в бесписьменных культурах основным способом сохранения культурной памяти выступал миф. В развитых мифологиях обнаруживается более поздний, по сравнению с другими, пласт мифов, которые повествуют о деянии бога или культурного

героя по созданию какого-либо артефакта. В бесписьменных культурах текстом выступают системно организованные материальные объекты, которые память доисторических народов наделяет сакральным характером. Так, в монументальных храмовых комплексах зафиксированы и имеющиеся тогда представления об устройстве космоса. Анализ первобытных и примитивных культур убедительно показывает, что они обладают, среди прочего, такими важнейшими характеристиками, как сакральность, малая вариабильность сообщений. Текстами первобытных и примитивных сообществ выступают мистериальное действо, культовые места, система оберегов на одежде и жилище, орнамент и танец [3, 5].

Для бесписьменных культур характерно включение в текст культуры, отражающий представления о целостности устройства мира, природных, социальных и психических явлений тех артефактов, которые создают системы подобий-отражений, структурно совпадающих друг с другом и вовлеченных в бесконечный процесс взаимопревращений.

Культурная память в дописьменных культурах выступает в единстве трех функций: сохранения, востребования, сообщения. Группа получает долю участия в культурной памяти только благодаря личному присутствию, поводом для которого является праздник и обряд, обеспечивающие передачу и распространение знания, закрепляющего идентичность. Благодаря культурной памяти мир повседневности дополняется и расширяется, приобретая двухмерность. Праздники упорядочивают время повседневности, вносят в него структуру и ритм. Таким образом, память о прошлом становится для общности способом сопротивления настоящему, которое может подорвать ее идентичность. Сама культурная память может иметь характер ритуальный, реализуясь в действиях, или же текстовый.

Огромное значение в изменении способа сохранения культурной памяти сыграло изобретение письменности. Вместе с появлением письменности память закрепляется и передается из поколения в поколение, приобретая исторический характер. Письменность фиксирует изменения, исключительные случаи, эксцессы, нечто единичное, поправки к законам, а не законы, хроники, летописи, дневники.

По мнению Я. Ассмана, в рамках письменной культуры происходит процесс канонизации культурной памяти, культура предпринимает специальные усилия по «замораживанию» своей памяти, «когда течение традиции останавливается созданием канона» [2]. Важный элемент в создании канона – это подведение черты под списком текстов, которые делятся на две категории: неизменный канон и варьирующиеся комментарии к нему. Канонические тексты фиксируются, объявляются неизменными, неприкосновенными; они не просто священные, но содержат в себе «истину», не открывающуюся при непосредственном восприятии.

Исторической памяти как устойчивой системе представлений о прошлом, бытующей в общественном сознании, было свойственно пристрастное отношение к прошлому, стремление к эмоциональной его оценке, к разделению исторических событий и процессов на «хорошие» и «плохие» [7].

Влияние культурной памяти на общество различно в разных культурах, которые либо активно апеллируют к своему прошлому, либо менее зависимы от него. Память о прошлом может быть формой сопротивления настоящему, ее перспективы, исключенные из горизонта повседневности, не просто забываются или вытесняются, они образуют задний план, который сохраняется в культурной памяти.

Для цивилизаций, формирующихся в зоне мощного силового поля Великих цивилизаций Древности, актуальными становятся заимствования последующего включения огромного пласта культурного наследия, выработанного в иных социокультурных условиях и самое главное, творческого освоения. От того каким способом решается данный комплекс проблем зависит и последующий тип социокультурного развития, присущий данной цивилизации. В Китае увековечить себя — значит не столько оставить о себе вещественную память, сколько иметь свое имя, согласно древней формуле, «записанное на бамбуке и шелке» - «войти в историю» [8].

В Новое время традиция искусственного погружения в забвение сохранялась. В «осевое время» происходит трансформирование того типа культурной памяти, который впервые выходит за пределы локальных цивилизаций и, в принципе, может стать достоянием любой культуры. В «осевое время» культурная память впервые в истории человечества теряет свою локальность [1].

Расширение поля культурной памяти за счет приобщения к инокультурному наследию выступало в различных формах. Первой формой было сознательное укоренение в культурной традиции предшествующей цивилизации. Культурная самоидентификация происходила в данном случае как притязание на право первопреемства и аутентичность того культурного наследия, которое сохраняет данная культура. Другая форма приобщения к инокультурному наследию. Этой форме свойственно признание равенства с культурой-донором. Так, во многом уникальный характер японской культуры обусловлен и тем выработанным в данной культуре способом включения культурной памяти культуры Китая, а опосредованно и буддизма.

Культурное наследие становится проблемой для культур, которые оказались в поле мощного воздействия другой культуры, имеющей длительное культурное развитие, с которой происходит сближение культуры. Так, культура Рима вступила в сложные взаимоотношения с культурой Греции.

Особую остроту имела проблема культурного наследия в эпохи духовных революций, связанных с возникновением и распространением мировых религий, например при переходе от античности к христианскому средневековью.

Культурное наследие народов, разрушивших Римский мир, далеко не полностью оказалось зафиксировано письменной традицией средневековья. Письменная коммуникация представляла собой лишь один аспект средневековой культуры. За пределами книжности оставались огромные массивы исторических отношений. Мифы, сказания, предания, повествования и песни о героях древности на протяжении многих столетий передавались изустно, неприметно трансформируясь и вбирая в себя новые мотивы и эпизоды.

Структура и объем памяти человека той эпохи радикально отличались от памяти члена общества, в котором письменность доминирует. Точность и упорядоченность материала, стремление избегать противоречий и алогизмов - признаки скорее письменной культуры, нежели устной. Сведения и знания, сохранявшиеся одной лишь человеческой памятью и не зафиксированные в письменном виде, не были отчуждены от сознания, которое продолжало подвергать их постоянной переработке.

Проблема культурного наследия выходит на первый план, когда живая культурная связь с предшествующей культурой утрачена или ослаблена настолько, что не осознается как важная для самоопределения культуры. Так, христианский мир Западной Европы за тысячу лет, прошедших после утверждения христианства, уже не переживал свое преемство от античной цивилизации. Культурное наследие представляет ту часть культурной памяти, которая не воспроизводится на уровне «культурного бессознательного» культуры, но проявляется только при осознанном стремлении культуры закрепить за собой право культурного наследования, обратившись к прошлому, выделить в нем ту культурно-историческую эпоху, с которой культура

устанавливает свое духовное родство и на право наследования которой она осознанно претендует.

Таким образом, можно констатировать, что память, понимаемая как наиндивидуальный феномен, представляет собой крайне сложный и неоднозначно трактуемый конструкт, реализующий целый комплекс чрезвычайно важных для культуры функций и поддерживающий во многом ее жизнеспособность.

Список литературы

1. Арнаутова Ю. А. Культура воспоминания и история памяти // История и память. М., 2009. – С. 47–55.
2. Ассман Я. Культурная память: Письмо, память о прошлом и политическая идентичность в высоких культурах древности. М., 2004. – 368 с.
3. Васильев А. Воплощенная память: коммеморативный ритуал в социологии Э. Дюркгейма // Социологическое обозрение. 2004. Т. 13. № 2. – С. 141–167.
4. Вельцер Х. История, память и современность прошлого: Память как арена политической борьбы // Неприкосновенный запас: дебаты о политике и культуре. - М., 2002. № 2, 3.
5. Ле Гофф Ж. История и память. М., 2013. – 303 с.
6. Лотман Ю. М. Память в культурологическом освещении // Избранные статьи. – Таллинн: Велес, 1992. Т. 1. – С. 200–202.
7. Образы времени и исторические представления: Россия – Восток – Запад. М., 2010. – 960 с.
8. Рикёр П. Память, история, забвение. М., 2004. – 728 с.
9. Шуб М. Л. Функции культурной памяти // Вестник культуры и искусств. 2016. № 4 (48). – С. 71-76.

MEDICAL SCIENCES

УДК : 616.248-06:616.211-002]-036.1-07-068.2

Клоченко Я.І.

Тарнавська С.І.

Шахова О.О.

Гутник Л.Р.

Мацькуляк Д.Д.

Ковалевська Н.М.

Буковинський державний медичний університет

СИНДРОМ РАПТОВОЇ ДИТЯЧОЇ СМЕРТІ: ОЦІНКА ЕФЕКТИВНИХ ЗАХОДІВ ПРОФІЛАКТИКИ

Klochenko Ya.I.

Tarnavska S.I.

Shakhova O.O.

Hutnyk L.R.

Matskulyak D.D.

Kovalevska N.M.

Bukovinian State Medical University

SUDDEN INFANT DEATH SYNDROME: ASSESSMENT OF EFFECTIVE PREVENTION MEASURES

Резюме.

В статті наведений статистичний аналіз щодо раптової смерті немовлят. Авторами також розглянуто дані літературних джерел щодо ефективних заходів профілактики раптової дитячої смертності.

Resume.

The article provides a statistical analysis of sudden infant death. The author also reviewed data from literary sources regarding effective measures to prevent sudden infant mortality.

Ключові слова: діти, синдром раптової дитячої смертності

Key words: children, sudden infant death syndrome

Вступ. Раптова смерть дітей – на жаль, часта причина смертності немовлят в педіатричній практиці. Найскладнішим для діагностики в педіатричній і судово-медичній практиці є синдром раптової смерті немовляти (СРСН), по суті це є заключенням виключення. Досить тривалий час ця проблема ігнорувалась, з часом на СРСН навпаки почали списувати багато випадків смерті дітей до року, тож дійти до причин та правильної диференціації дуже необхідно. Згідно з визначенням, прийнятим на Другій Міжнародній Конференції із раптової дитячої смертності (1970), під СРСН (sudden infant death syndrome – SIDS) розуміють раптову ненасильницьку смерть дитини грудного віку, за відсутності адекватних для пояснення причини смерті даних анамнезу та судово-медичного чи патологоанатомічного дослідження (Bergman A. B. et al., 1970). Показники СРСН на 1000 народжених дітей у 2021 році по деяких країнах складають від 1,0 до 0,5 на 1000 живонароджених немовлят.

Точні дані про частоту СРСН в Україні на сьогодні фактично відсутні. Володіємо даними МОЗ України - рівень смертності немовлят в Україні становив 12,8 ‰ у 1990 р. та 8,0 ‰ у 2013 р., не дивлячись на зменшення показника, однак він

майже вдвічі перевищує рівень у розвинутих європейських країнах.

За даними Державної служби статистики України, в 2018 році від СРСН померло 69 немовлят (2,9% загальної смертності дітей віком до 1 року), з них – 33 хлопчика (2,5%) і 36 дівчаток (3,4%) [1]. Це 0,2 випадку на 1000 живонароджених.

В США в 1992 році розпочалась просвітницька робота з інформування педіатрів і загальної громадськості про заходи із запобігання СРСН (в першу чергу про вкладання дитини виключно на спину), яка переросла в кампанію «Back to Sleep». Після цього кількість випадків раптової смерті немовлят суттєво знизилась: з 1,2 на 1000 живонароджених у 1992 році до 0,51 – у 2004 році (2246 смертей і 8% у структурі загальної дитячої смертності до 1 року)[2]

Мета дослідження: оцінити та запропонувати оптимальний підхід до вирішення проблеми раптової смерті немовлят (дітей першого року життя) шляхом профілактикування, просвітницькій роботі та ознайомлення батьків з даною проблемою і її можливими причинами під час профілактичних оглядів

в перші дні життя, залучення до цих робіт лікаря-педіатра та медичної сестри.

Важливими даними є дослідження частоти розвитку СРДС дітей першого року життя залежно від часу доби. Частіше все ж випадки смерті в нічний час (67,7 %), бо одним із чинників ризику розвитку СРДС є апное уві сні. Також науковці б'ють на сполох через тенденцію до збільшення предметів декору у дитячому ліжечку, серед факторів ризику також пасивне куріння, куріння матері під час вагітності, споживання великої кількості кофеїну вагітною.

Щоб дослідити гіпотезу про те, що хронічна гіпоксія плода сприяє етіології синдрому раптової смерті немовлят (СРДС), можливу взаємодію між ефектом куріння сигарет матері та низьким гематокритом під час вагітності на ризик СРДС вивчали за допомогою когорти Спільного перинатального проекту США. 193 випадки СРДС, виявлені в когорті, були проаналізовані за допомогою 1930 контрольних груп, випадково відібраних серед немовлят, які пережили перший рік життя. Після поправки на вік матері немовлята, народжені від матерів, які викурювали 10 або більше сигарет на день і які мали анемію (гематокрит менше 30%) під час вагітності, мали набагато вищий ризик СРДС, ніж немовлята, народжені матерями, які не курили і були без анемії (співвідношення шансів = 4,0; 95% довірчі межі, 2,1 і 7,4). Викурювання 10 або більше сигарет на день порівняно з жодною збільшує ризик СРДС на 70% серед жінок із гематокритом 30% або вище, але збільшує ризик у три рази серед жінок із гематокритом нижче 30%. Після коригування більшої кількості потенційних спотворюючих факторів у моделі логістичної регресії вплив куріння на СРДС продовжував зростати з нижчими рівнями гематокриту під час вагітності.[4]. Низький гематокрит не був фактором ризику СРДС серед некурців, але став важливим провісником серед завязятих курців. Ці результати узгоджуються з гіпотезою про те, що хронічна гіпоксія плода може спричинити СРДС, можливо, через порушення нормального розвитку центральної нервової системи плода.

На сьогоднішній день залежним фактором ризику СРДС вважають також споживання в період вагітності великих доз кофеїну – більше як 400 мг/день. Що еквівалентно чотирьом чашкам кави або десятьом чашкам чаю. [3]

Немає гарантованого способу запобігти СРДС, але педіатри та патронажні медичні сестри мають надати батькам наступні поради, які зроблять перший рік життя немовляти більш безпечним:

Сон на спині.

Пам'ятайте про важливість грудного вигодовування.

Порекомендуйте тримати в ліжечку мінімальну кількість речей.

Запропонуйте дитині пустушку

Вакцинуйте дитину.

Перевірте ліжечко або колиску на безпечність.

Не перегрівайте дитину.

Нехай дитина спить з батьками в одній кімнаті, але в окремому ліжечку.

Проінформуйте про небезпеку куріння під час вагітності та впливу тютюнового диму на дитину.

Не варто купувати дитячі монітори чи інші пристрої, які позиціонують як засоби запобігання СРДС.

Американська академія педіатрії не рекомендує їх використання через неефективність і хибне відчуття того, що дитина перебуває під наглядом.

Висновки: Дотримання всіх запобіжних заходів не дає повної гарантії, тому якомога більша кількість батьків повинна бути навчена як правильно надавати невідкладну домедичну допомогу немовлятам. Варто профілактувати СРДС усуваючи по максимуму чинники ризику, що були перераховані, для цього необхідна успішна просвітницька робота з інформування педіатрів і загальної громадськості про заходи із запобігання СРДС.

Список літератури

1. Демографічний щорічник «Населення України» за 2018 рік. Київ, Державна служба статистики України, 2018. 188 с.
2. Moon RY, Horne RS, Hauck FR. Sudden infant death syndrome. Lancet. 2007 Nov 3. 370(9598):1578-87.
3. Lynn Barkley Burnett. Sudden infant death syndrome. Medscape Emergency Medicine. Available at <https://emedicine.medscape.com/article/804412>. Mar 29, 2018.
4. Chronic fetal hypoxia and sudden infant death syndrome: interaction between maternal smoking and low hematocrit during pregnancy M G Bulterys 1, S Greenland, J F Kraus/1990 Oct;86(4):535-40.

Скрипник І.Л.,

кандидат медичних наук, доцент,

Національний медичний університет імені О.О. Богомольця,
бульвар Тараса Шевченка, 13, м. Київ, Україна, індекс 01601**Шнайдер С.А.,**

доктор медичних наук, професор,

Державна установа «Інститут стоматології та щелепно-лицевої хірургії Національної академії
медичних наук України», вул. Рішельєвська, 11, м. Одеса, Україна, індекс 65026<https://doi.org/10.5281/zenodo.13327069>**ЕФЕКТИВНІСТЬ ЛІКУВАННЯ МЕЗІАЛЬНОГО ПРИКУСА У ПАЦІЄНТІВ ІЗ ДЕФІЦИТОМ
РОЗВИТКУ ВЕРХНЬОЇ ЩЕЛЕПИ З ВИКОРИСТАННЯМ НЕЗНІМНОЇ ТЕХНІКИ У
КОМБІНАЦІЇ ІЗ ЕЛАСТИКАМИ ІІІ КЛАСУ З ОПОРОЮ НА МІКРОІМПЛАНТАТИ****Skrypnyk I.L.**

candidate of Medical Sciences, Associate Professor:

Bogomolets National Medical University,

13 Taras Shevchenko Boulevard, Kiev, Ukraine

Shnaider S.A.

Doctor of Medical Sciences,

Professor, Director, State Establishment «The Institute of Stomatology and Maxillo-Facial Surgery National
Academy of Medical Science of Ukraine», 11 Rishelievskaya street, Odesa, Ukraine**EFFECTIVENESS OF MESIAL OCCLUSION TREATMENT IN PATIENTS WITH MAXILLARY
DEVELOPMENTAL DEFICITS USING FIXED APPLIANCES IN COMBINATION WITH CLASS III
ELASTICS SUPPORTED BY MICROIMPLANTS****Анотація**

Дослідження присвячене вивченню ефективності лікування мезіального прикусу у пацієнтів із дефіцитом розвитку верхньої щелепи з використанням незнімної техніки у комбінації із еластиками ІІІ класу з опорою на мікроімпланти. В дослідженні брали участь 23 пацієнти із постійним прикусом та незавершеним ростом, віком від 13 до 18 років. У пацієнтів був наявний скелетний мезіальний прикус, що частково або повністю обумовлений дефіцитом розвитку верхньої щелепи, та у яких наявна агенезія латеральних різців верхньої щелепи. Пацієнтам було проведено лікування з використанням незнімної техніки у комбінації із еластиками ІІІ класу з опорою на мікроімпланти. Проведене дослідження показало, що використання незнімної техніки у поєднанні з еластиками ІІІ класу на мікроімплантах є ефективним методом лікування мезіального прикусу у пацієнтів із дефіцитом розвитку верхньої щелепи. Цей підхід забезпечує стабільне створення простору для латеральних різців, що є важливим для корекції зубних аномалій. Застосування мікроімплантів для скелетної опори дозволяє зберегти оптимальний нахил центральних різців верхньої щелепи, що сприяє покращенню естетики усмішки та зменшенню ризику рецидиву після лікування.

Abstract

The study is devoted to the effectiveness of mesial occlusion treatment in patients with maxillary developmental deficits using fixed appliances in combination with class III elastics supported by microimplants. The study involved 23 patients with a permanent bite and incomplete growth, aged 13 to 18 years. The patients had a skeletal mesial occlusion, which was partially or completely due to a deficit in the development of the upper jaw, and had agenesis of the lateral incisors of the upper jaw. The patients were treated using fixed appliances in combination with class III elastics supported by microimplants. The study showed that the use of fixed appliances in combination with class III elastics on microimplants is an effective method of treating mesial occlusion in patients with maxillary developmental deficits. This approach provides stable space creation for the lateral incisors, which is important for the correction of dental anomalies. The use of micro-implants for skeletal support allows maintaining the optimal inclination of the central incisors of the upper jaw, which helps to improve the aesthetics of the smile and reduce the risk of relapse after treatment.

Ключові слова: верхня щелепа, лікування, незнімна техніка, підлітки, дефіцит розвитку.**Key words:** upper jaw, treatment, fixed appliances, adolescents, developmental deficit.

Актуальність дослідження ефективності лікування мезіального прикусу у пацієнтів із дефіцитом розвитку верхньої щелепи набуває особливого значення в сучасній ортодонтії, оскільки даний тип прикусу часто супроводжується серйозними естетичними та функціональними порушеннями [1, 2].

Мезіальний прикус, спричинений недостатнім розвитком верхньої щелепи, може викликати значні труднощі у жуванні, мовленні, а також негативно впливати на загальний стан здоров'я ротової порожнини та соціальну адаптацію пацієнтів [3-5]. У

зв'язку з цим, пошук ефективних методик корекції таких аномалій є нагальною потребою.

Використання незнімної техніки в комбінації з еластиками III класу на мікроімплантах представляє інноваційний підхід до вирішення проблеми мезіального прикусу, що дозволяє не лише досягнути бажаних результатів у короткостроковій перспективі, але й забезпечити довготривалу стабільність результатів лікування [6]. Такий підхід сприяє більш ефективному переміщенню зубів і зменшенню ризику рецидиву, що є важливим для покращення якості життя пацієнтів з ортодонтичними аномаліями [7, 8]. Дослідження в цій галузі спрямовані на удосконалення існуючих та розробку нових методик, що дозволяє забезпечити більш передбачувані та стабільні результати ортодонтичного лікування, особливо у пацієнтів з мезіальним прикусом на фоні недостатнього розвитку верхньої щелепи.

Метою даного дослідження було вивчення ефективності лікування мезіального прикусу у пацієнтів із дефіцитом розвитку верхньої щелепи з використанням щелепи з використанням незнімної техніки у комбінації із еластиками III класу з опорою на мікроімпланти.

Матеріал та методи дослідження. В дослідженні брали участь 23 пацієнти із постійним прикусом та незавершеним ростом, які звернулися на кафедру ортодонції НМУ ім. О. О. Богомольця у віці від 13 до 18 років із скелетним мезіальним прикусом, що частково або повністю обумовлений дефіцитом розвитку верхньої щелепи, та у яких наявна агенезія латеральних різців верхньої щелепи.

Критеріями включення до групи були двостороння відсутність латеральних різців верхньої ще-

лепи, відсутність транверзальних аномалій та мезіальний прикус із нормальними значеннями кута SNB.

Надалі для кожного пацієнта було визначено значення базового набору діагностичних даних, що включав: стать, аналіз діагностичних моделей за Bolton [9] для виключення неспівпадіння розмірів верхніх та нижніх зубів (у постійному прикусі), значення кута ANB на боковій телерентгенографії (ТРГ), кут нахилу верхніх центральних різців до площини верхньої щелепи на боковій ТРГ, оцінка WITS.

Пацієнтам було проведено лікування з використанням незнімної техніки у комбінації із еластиками III класу з опорою на мікроімпланти.

При статистичній обробці отриманих результатів використовувалася комп'ютерна програма STATISTICA 6.1. для оцінки їхньої достовірності та похибок вимірювань. Статистично значущу відмінність між альтернативними кількісними ознаками з розподілом, відповідним нормальному закону, оцінювали за допомогою t-критерію Стьюдента. Різницю вважали статистично значущою при $p < 0,01$ [10].

Результати та їх обговорення. Враховуючи проблеми пов'язані із використанням лицевої маски при низькому рівні кооперації з боку пацієнтів нами було застосовано незнімну техніку із міжщелепними еластиками за III класом, з фіксацією їх або за систему, або за мікроімпланти, встановлені у ділянці верхніх перших молярів та нижніх іклів.

Систематизовані вихідні діагностичні дані та результати лікування наведено у таблиці.

Таблиця

Середні значення вихідних діагностичних даних та результатів лікування у пацієнтів з агенезією бокових різців і мезіальним прикусом, $M \pm m$

Параметр \ Заходи	До лікування	Незнімна техніка + еластики III класу	Незнімна техніка + еластики на скелетній опорі
ANB, градуси	-2,8±0,2	0,1±0,05	0,4±0,09*
Проклінація центральних різців, градуси	105,1±2,6	114,2±0,5*	113,9±1,8
WITS, мм	-1,1±0,4	1,2±0,5*	1,3±0,2*
Простір для коронки латерального різця, мм	-	6,9±0,4	7,2±0,5
Простір між верхівками сусідніх зубів, мм	-	3,9±0,8	4,9±0,6

Примітка: * - значення достовірно відрізняються від таких до лікування, $p < 0,05$

При застосуванні обох варіантів лікування було отримано достатній простір як для коронок, так і для верхівок латеральних різців; достовірної різниці у цих показниках між двома підгрупами не спостерігалось. В середньому, обсяг місця для коронки латерального різця складав від 6,9±0,4 мм до 7,2±0,5 мм, а відстань між верхівками – від 3,9±0,8 мм до 4,9±0,6 мм. Значення оцінки WITS також були близькими до норми та достовірно не відрізнялись між цими двома модифікаціями. Суттєві відмінності спостерігались у значеннях отриманого

кута ANB та проклінації центральних різців. У підгрупі, де еластики фіксувались традиційним способом, спостерігався певний приріст кута ANB до 0,1±0,05°, проте він був недостовірним. Також в цій групі спостерігалось достовірне збільшення нахилу центральних різців у порівнянні із значеннями до лікування – до 114,2±0,5°. В той самий час при застосуванні еластиків з опорою на мікроімпланти вдалося зберегти нахил центральних різців на рівні 113,9±1,8°, що достовірно не відрізнялось від значень до лікування. Збільшення кута ANB при цьому

відбувалось в середньому до $0,4 \pm 0,09$, що було достовірно більшим у порівнянні із результатом у попередній підгрупі.

Отримані в цих підгрупах результати вказують на очевидні переваги використання мікроімплантів у якості скелетної опори для еластиків III класу, а саме достовірну нормалізацію скелетного співвідношення щелеп, чого не відбувалось при фіксації еластиків традиційним способом.

Висновки:

1. Проведене дослідження показало, що використання незнімної техніки у поєднанні з еластиками III класу на мікроімплантах є ефективним методом лікування мезіального прикусу у пацієнтів із дефіцитом розвитку верхньої щелепи. Цей підхід забезпечує стабільне створення простору для латеральних різців, що є важливим для корекції зубних аномалій.

2. Застосування мікроімплантів для скелетної опори дозволяє зберегти оптимальний нахил центральних різців верхньої щелепи, що сприяє покращенню естетики усмішки та зменшенню ризику рецидиву після лікування.

3. Результати лікування, зокрема показники кута ANB та проклінації центральних різців, свідчать про переваги фіксації еластиків III класу на мікроімплантах у порівнянні з традиційним методом. Використання мікроімплантів дозволяє досягти більш значущої нормалізації скелетних співвідношень щелеп, що покращує результати лікування в цілому.

Література:

1. de Lira Ade L, Prado S, Araújo MT, Sant'Anna EF, Ruellas AC. Distal movement of upper permanent molars using midpalatal mini-implant. *Dental Press J Orthod.* 2013 Mar 15;18(2):18.e1-5. doi: 10.1590/s2176-94512013000200006.
2. Gianelly AA. Distal movement of the maxillary molars. *Am J Orthod Dentofacial Orthop.* 1998 Jul;114(1):66-72. doi: 10.1016/s0889-5406(98)70240-9.
3. Alshammari A, Almotairy N, Kumar A, Grigoriadis A. Effect of malocclusion on jaw motor function

and chewing in children: a systematic review. *Clin Oral Investig.* 2022 Mar;26(3):2335-2351. doi: 10.1007/s00784-021-04356-y.

4. De Ridder L, Aleksieva A, Willems G, Declerck D, Cadenas de Llano-Pérula M. Prevalence of Orthodontic Malocclusions in Healthy Children and Adolescents: A Systematic Review. *Int J Environ Res Public Health.* 2022 Jun 17;19(12):7446. doi: 10.3390/ijerph19127446.

5. Londono J, Ghasemi S, Moghaddasi N, Bannajarian H, Fahimipour A, Hashemi S, Fathi A, Dashti M. Prevalence of malocclusion in Turkish children and adolescents: A systematic review and meta-analysis. *Clin Exp Dent Res.* 2023 Aug;9(4):689-700. doi: 10.1002/cre2.771.

6. Caruso S, Nota A, Ehsani S, Maddalone E, Ojima K, Tecco S. Impact of molar teeth distalization with clear aligners on occlusal vertical dimension: a retrospective study. *BMC Oral Health.* 2019 Aug 13;19(1):182. doi: 10.1186/s12903-019-0880-8.

7. Paranna S, Shetty P, Anandakrishna L, Rawat A. Distalization of Maxillary First Permanent Molar by Pendulum Appliance in Mixed Dentition Period. *Int J Clin Pediatr Dent.* 2017 Jul-Sep;10(3):299-301. doi: 10.5005/jp-journals-10005-1454.

8. Kinzinger GS, Wehrbein H, Gross U, Diedrich PR. Molar distalization with pendulum appliances in the mixed dentition: effects on the position of unerupted canines and premolars. *Am J Orthod Dentofacial Orthop.* 2006 Mar;129(3):407-17. doi: 10.1016/j.ajodo.2005.12.004.

9. Bolton WA. The clinical application of a tooth-size analysis. *Am J Orthod.* 1962; 48(7):504-29.

10. Rohach IM, Keretsman AO, Sitkar AD. Правильно вибраный метод статистического анализа – шлях до якісної інтерпретації даних медичних досліджень [Correct choice of statistical analysis method is the key way to high-quality interpretation of data of medical research]. *Naukovy visnyk Uzhhorodskoho universytetu, seriya "Medytsyna".* 2017;2(56):124–128 (in Ukrainian).

Colloquium-journal №5 (198), 2024

Część 1

(Warszawa, Polska)

ISSN 2520-6990

ISSN 2520-2480

Czasopismo jest zarejestrowany i wydany w Polsce. Czasopismo publikuje artykuły ze wszystkich dziedzin naukowych. Magazyn jest wydawany w języku angielskim, polskim i rosyjskim.

Częstotliwość: co tydzień

Wszystkie artykuły są recenzowane.

Bezpłatny dostęp do elektronicznej wersji magazynu.

Przesyłając artykuł do redakcji, autor potwierdza jego wyjątkowość i jest w pełni odpowiedzialny za wszelkie konsekwencje naruszenia praw autorskich.

Opinia redakcyjna może nie pokrywać się z opinią autorów materiałów.

Przed ponownym wydrukowaniem wymagany jest link do czasopisma.

Materiały są publikowane w oryginalnym wydaniu.

Czasopismo jest publikowane i indeksowane na portalu eLIBRARY.RU,

Umowa z RSCI nr 118-03 / 2017 z dnia 14.03.2017.

Redaktor naczelny - **Paweł Nowak, Ewa Kowalczyk**

«Colloquium-journal»

Wydawca «Interdruk» Poland, Warszawa

Annopol 4, 03-236

Format 60 × 90/8. Nakład 500 egzemplarzy.

E-mail: info@colloquium-journal.org

<http://www.colloquium-journal.org/>